

Bonyolultságelmélet

Ésik Zoltán

SZTE Informatikai Tanszékcsoport
Számítástudomány Alapjai Tanszék

A kiszámíthatóság elméletének kialakulása

1900: Hilbert 10. problémája

Adott $f(x_1, \dots, x_n) = g(x_1, \dots, x_n)$ **diofantikus egyenlet**, ahol f és g egész együtthatós polinomok, létezik-e (egész értékű) megoldása.

1971: Matijasevič

Hilbert 10. problémája algoritmikusan **megoldhatatlan**.

1928: Hilbert

Találjunk olyan algoritmust, amellyel a **predikátumkalkulus** (függvénykalkulus) tetszőleges kijelentéséről eldönthetjük, hogy **érvényes**-e.

1930-as évek közepe: Church, Turing

Ilyen algoritmus **nem létezik**.

A kiszámíthatóság elméletének kialakulása

- ▶ 1931, Gödel: Primitív rekurzív függvények
- ▶ 1934, Gödel: Általános rekurzív függvények
- ▶ 1930-as évek eleje, Church, Kleene, Rosser (Princeton):
 λ -definiálhatóság

1935: AMS New York-i összejövedele

Church tézise: Az általános rekurzív függvények (matematikai fogalom) megfelelnek az algoritmikusan kiszámítható függvény fogalmának (intuitív fogalom).

1936: Kleene

Az általános rekurzív függvények megegyeznek a λ -definiálható függvényekkel.

A kiszámíthatóság elméletének kialakulása

1936: Turing

Bebizonyítja, hogy a Turing-gép ekvivalens a λ -definiálhatósággal, és megfogalmazza azt a tézist, hogy a **Turing-gép megfelel az algoritmussal kiszámítható függvényeknek.**

A **Church-Turing tézist** tapasztalati tények és matematikai eredmények támasztják alá:

- ▶ Minden intuitív értelemben megoldható problémáról sikerült kimutatni, hogy azok megoldhatók a matematikai modellekben is.
- ▶ A matematikai modellek ekvivalensek.

Kiszámíthatóság és bonyolultság

Kiszámíthatóságelmélet

Melyek az **algoritmikusan** megoldható problémák?

Bonyolultságelmélet

Melyek a **gyakorlatilag** megoldható problémák, erőforrásigény.

1971: Cook

P és **NP** osztályok, **NP**-teljesség, SAT **NP**-teljes

1972: Karp

Rámutat az **NP**-teljes problémák változatosságára.

1973: Levin

Több kombinatorikus probléma „univerzális a kimerítő keresésre”.

További bonyolultsági osztályok és számítási módok

- ▶ **L, NL, PSPACE, EXP, ...**
- ▶ Valószínűségi modellek
- ▶ Párhuzamos számítás

stb.

Polinom időben megoldható problémák

ELÉRHETŐSÉG

- ▶ Adott: egy $G = (V, E)$ irányított gráf.
Feltehetjük, hogy $V = \{1, 2, \dots, n\}$.
- ▶ Kérdés: létezik-e 1-ből n -be vezető irányított út?
- ▶ Módszer:
  1. $S := \{1\}$.
  2. Jelöljük meg az 1 csúcsot.
  3. Amíg S nem üres:
    - 3.1 Választunk egy $i \in S$ csúcsot.
    - 3.2 $S := S - \{i\}$.
    - 3.3 $j = 1..n$:
Ha $(i, j) \in E$ és j nem megjelölt,
akkor $S := S \cup \{j\}$ és jelöljük meg j -t.
- ▶ Ha n megjelölt csúcs, adjunk igen választ,
különben adjunk nem választ.

Polinom időben megoldható problémák

Néhány kimaradt részlet

- ▶ A bemenet megadása – pl. szomszédsági mátrix (Függ a modelltől, de lényeges szerepet nem játszik.)
- ▶ S reprezentálása
  - ▶ sor: szélességi keresés
  - ▶ verem: egyfajta mélységi keresés

Hatékonyság

- ▶ A mátrix minden elemét legfeljebb egyszer használjuk fel.
- ▶ Ha az egyszerű műveletek (S egy elemének kiválasztása, megjelölése, stb.) konstans időigényűek, akkor $\mathcal{O}(n^2)$.

Az ELÉRHETŐSÉG egy **eldöntési probléma**.

Polinom időben megoldható problémák

MAXIMÁLIS FOLYAM

- ▶ Adott: egy (V, E, s, t, c) **hálózat**, ahol
  - ▶ (V, E) egy irányított gráf,
  - ▶ $s \in V$ **forrás**, $t \in V$ **nyelő**, t elérhető s -ből
  - ▶ $(u, v) \in E \Rightarrow c(u, v) \in \mathbb{N}^+$ **kapacitás**
- ▶ Kérdés: mekkora a **legnagyobb értékű folyam**?

Folyam: $f : E \rightarrow \mathbb{N}_0$ leképezés, amire:

- ▶ $(u, v) \in E \Rightarrow 0 \leq f(u, v) \leq c(u, v)$;
- ▶ $v \notin \{s, t\} \Rightarrow \sum_{(u,v) \in E} f(u, v) = \sum_{(v,u) \in E} f(v, u)$.

A folyam **értéke:**

$$\sum_{(s,u) \in E} f(s, u).$$

Segédhálózat

Állítás

Akkor és csak akkor létezik az f folyamnál nagyobb értékű f' folyam, ha az alábbi $N(f)$ hálózatban t elérhető s -ből:

$$\begin{aligned}N(f) &= (V, E', s, t, c') \\ E' &= (E - \{(u, v) : f(u, v) = c(u, v)\}) \cup \\ &\quad \{(v, u) : (u, v) \in E, f(u, v) > 0\} \\ c'(u, v) &= \begin{cases} c(u, v) - f(u, v) & \text{ha } (u, v) \in E \cap E'; \\ f(v, u) & \text{különben.} \end{cases}\end{aligned}$$

($N(f)$ tartalmazhat ellentétes élpárokat.)

Javító út

Az f folyam javítása

Tegyük fel, hogy $N(f)$ -ben adott egy s -ből t -be vezető út.

Legyen d az úton előforduló minimális élkapacitás.

Minden (u, v) élre legyen

$$f'(u, v) = \begin{cases} f(u, v) + d & \text{ha } (u, v) \in E \cap E' \text{ előfordul az úton} \\ f(u, v) - d & \text{ha } (v, u) \notin E \text{ előfordul az úton} \\ f(u, v) & \text{különben.} \end{cases}$$

Ekkor az f' az f -nél d -vel nagyobb értékű folyam.

Módszer

1. Kezdetben f legyen az azonosan nulla folyam.
2. Készítsük el az $N(f)$ hálózatot.
3. Ha $N(f)$ -ben t nem érhető el s -ből, akkor f maximális.
4. Különben egy s -ből t -be vezető úthoz és annak minimális kapacitású éléhez készítsük el az f' folyamot, legyen $f := f'$ és menjünk vissza a 2. pontra.

Hatékonyság

- ▶ $C := \max\{c(u, v) : (u, v) \in E\}$.
- ▶ $\mathcal{O}(nC)$ lépés, lépésenként $\mathcal{O}(n^2)$ idő: $\mathcal{O}(n^3C)$.
Ez **NEM POLINOMIÁLIS**. (C miatt.)
- ▶ Az útkeresés szélességi változatával: $\mathcal{O}(n^5)$.

A MAXIMÁLIS FOLYAM optimalizálási probléma.
Eldöntési változata: **MAXIMÁLIS FOLYAM(E)**.

Az utazóügynök probléma

TSP

- ▶ **Adott:** az $1, 2, \dots, n$ városok és bármely két i, j város távolsága: $d_{i,j}$.
- ▶ **Kérdés:** találjunk egy, az összes várost pontosan egyszer érintő legrövidebb körutat.
Eldöntési változata: **TSP(E)**.
- ▶ **Triviális módszer:** az összes $\frac{(n-1)!}{2}$ lehetséges körút megvizsgálásával.

Nem ismert, hogy TSP megoldható-e polinom idejű algoritmussal.
(**NP**-teljes probléma.)

Definíció

Legyenek $f, g : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{N}$ függvények.

- ▶ $f(n) = \mathcal{O}(g(n))$, ha létezik olyan $c > 0$, hogy $f(n) \leq c \cdot g(n)$ majdnem minden n -re.
- ▶ $f(n) = \Omega(g(n))$, ha $g(n) = \mathcal{O}(f(n))$.
- ▶ $f(n) = \Theta(g(n))$, ha $f(n) = \mathcal{O}(g(n))$ és $g(n) = \mathcal{O}(f(n))$.

Példa

$$p(n) = a_0 n^k + a_1 n^{k-1} + \dots + a_k$$
$$q(n) = b_0 n^\ell + b_1 n^{\ell-1} + \dots + b_\ell$$

ahol $a_i, b_j \in \mathbb{N}$, $a_0, b_0 > 0$. Ekkor:

- ▶ $p(n) = \mathcal{O}(q(n)) \Leftrightarrow k \leq \ell$;
- ▶ $p(n) = \Theta(q(n)) \Leftrightarrow k = \ell$.

Legyen $a \in \mathbb{N}$, $a > 1$. Ekkor $p(n) = \mathcal{O}(a^n)$, de $a^n \neq \mathcal{O}(p(n))$.

A **P** osztály

Definíció

Egy probléma a **P osztályba** esik, ha megoldható polinom időigényű (vagy $\mathcal{O}(n^k)$ időigényű) algoritmussal.

A polinomiális tézis

- ▶ Egy algoritmus akkor ad gyakorlatilag kielégítő megoldást egy problémára, ha polinom időigényű.
- ▶ Egy problémát akkor tekintünk **gyakorlatilag megoldhatónak**, ha a **P** osztályba esik.

Néhány ellenvetés

- ▶ Elfogadható-e a gyakorlatban egy $\mathcal{O}(n^{100})$ időigényű algoritmus?
- ▶ A konstansok nagysága.
- ▶ Kisméretű adatokon egy exponenciális algoritmus is jobban viselkedhet, mint egy polinomiális (de csak véges sok adaton).
- ▶ Legrosszabb eset – várható viselkedés.
- ▶ Hatékony párhuzamosítás.

Ugyanakkor

- ▶ A gyakorlatban előforduló **P**-beli problémák rendje kicsi.
- ▶ A **P** osztály robusztus, és elegáns matematikai elmélethez vezet.
- ▶ Fontos információkat szolgáltat a hatékonyan megoldható problémák szerkezetéről.

Turing-gépek definíciója

Definíció

Turing-gép: egy (K, Σ, δ, s) négyes, ahol

- ▶ K az állapotok véges, nemüres halmaza;
- ▶ Σ a betűk (szimbólumok) véges, nemüres halmaza;
- ▶ $\delta : K \times \Sigma \rightarrow (K \cup \{„igen”, „nem”, h\}) \times \Sigma \times \{\leftarrow, -, \rightarrow\}$ az átmenetfüggvény;
- ▶ $s \in K$ a kezdőállapot.

$\triangleright, \sqcup \in \Sigma, \Sigma - \{\triangleright, \sqcup\} \neq \emptyset,$

$\delta(q, \triangleright) = (p, \sigma, d) \Rightarrow \sigma = \triangleright, d = \rightarrow$ (legalábbis $d \neq \leftarrow$).

Példa: jobbra tolás

$p \in K$	$\sigma \in \Sigma$	$\delta(p, \sigma)$	Példa futás
s	$\triangleright$	$(s, \triangleright, \rightarrow)$	$s \quad \underline{\triangleright}010$
s	0	$(s, 0, \rightarrow)$	$s \quad \triangleright\underline{0}10$
s	1	$(s, 1, \rightarrow)$	$s \quad \triangleright0\underline{1}0$
s	$\sqcup$	$(q, \sqcup, \leftarrow)$	$s \quad \triangleright01\underline{0}$
q	$\triangleright$	$(h, \triangleright, \rightarrow)$	$s \quad \triangleright010\underline{\sqcup}$
q	$\sqcup$	$(q, \sqcup, -)$	$q \quad \triangleright01\underline{0}\sqcup$
q	0	$(q_0, \sqcup, \rightarrow)$	$q_0 \quad \triangleright01 \sqcup \underline{\sqcup}$
q	1	$(q_1, \sqcup, \rightarrow)$	$s \quad \triangleright01\underline{\sqcup}0$
q_0	$\triangleright$	$(h, \triangleright, \rightarrow)$	$q \quad \triangleright0\underline{1} \sqcup 0$
q_0	$\sqcup$	$(s, 0, \leftarrow)$	$q_1 \quad \triangleright0 \sqcup \underline{\sqcup}0$
q_0	0	$(s, 0, \leftarrow)$	$s \quad \triangleright0\underline{\sqcup}10$
q_0	1	$(s, 0, \leftarrow)$	$q \quad \triangleright\underline{0} \sqcup 10$
q_1	$\triangleright$	$(h, \triangleright, \rightarrow)$	$q_0 \quad \triangleright \sqcup \underline{\sqcup}10$
q_1	$\sqcup$	$(s, 1, \leftarrow)$	$s \quad \triangleright\underline{\sqcup}010$
q_1	0	$(s, 1, \leftarrow)$	$q \quad \underline{\triangleright} \sqcup 010$
q_1	1	$(s, 1, \leftarrow)$	$h \quad \triangleright\underline{\sqcup}010$

Konfigurációk

Definíció

A számítási folyamat adott pillanatának teljes leírását **konfigurációnak** nevezzük.

Formálisan: egy (q, w, u) hármas, ahol

- ▶ $q \in K \cup \{„igen”, „nem”, h\}$;
- ▶ $w \in \Sigma^+$, a mutatótól balra eső szó, beleértve azt a betűt is, amelyet a mutató kijelöl;
- ▶ $u \in \Sigma^*$, a mutatótól jobbra lévő, esetleg üres szó.

Átmenetreláció

Definíció: $(q, w\sigma, u) \xrightarrow{M}(q', w', u')$

$q \in K, \delta(q, \sigma) = (q', \rho, D)$ és

- ▶ $D = \leftarrow$ esetén $w' = w$ és $u' = \rho u$;
- ▶ $D = -$ esetén $w' = w\rho$ és $u' = u$;
- ▶ $D = \rightarrow$ esetén

$$w' = \begin{cases} w\rho\tau & \text{ha } u = \tau u_1 \\ w\rho\sqcup & \text{ha } u = \varepsilon \end{cases} \quad u' = \begin{cases} u_1 & \text{ha } u = \tau u_1 \\ \varepsilon & \text{ha } u = \varepsilon \end{cases}$$

Definíció

$(q, w\sigma, u) \xrightarrow{M^k}(q', w', u')$, $(q, w\sigma, u) \xrightarrow{M^*}(q', w', u')$ a szokásos módon.

A Turing-gép által kiszámított függvény

Definíció

Legyen $x \in (\Sigma - \{\triangleright, \sqcup\})^*$. $M(x) =$

„igen” ha $(s, \triangleright, x) \xrightarrow{M^*} (, , \text{igen} , w, u)$ valamely w, u szavakra;

„nem” ha $(s, \triangleright, x) \xrightarrow{M^*} (, , \text{nem} , w, u)$ valamely w, u szavakra;

y ha $(s, \triangleright, x) \xrightarrow{M^*} (h, w, u)$ valamely w, u szavakra úgy, hogy $wu = \triangleright y \sqcup^k$ alakú és y nem $\sqcup$ -ra végződik;

↗ különben, azaz ha M nem áll meg az $(s, \triangleright, x)$ kezdőkonfigurációból indítva.

Bináris növelés

$p \in K$	$\sigma \in \Sigma$	$\delta(p, \sigma)$	Példa futás 1.	Példa futás 2.
s	$\triangleright$	$(s, \triangleright, \rightarrow)$	$(s, \triangleright, 11011)$	$(s, \triangleright, 111)$
s	0	$(s, 0, \rightarrow)$	$(s, \triangleright 1, 1011)$	$(s, \triangleright 1, 11)$
s	1	$(s, 1, \rightarrow)$	$(s, \triangleright 11, 011)$	$(s, \triangleright 11, 1)$
s	$\sqcup$	$(q, \sqcup, \leftarrow)$	$(s, \triangleright 110, 11)$	$(s, \triangleright 111, \varepsilon)$
q	$\triangleright$	$(h, \triangleright, \rightarrow)$	$(s, \triangleright 1101, 1)$	$(s, \triangleright 111 \sqcup, \varepsilon)$
q	0	$(h, 1, -)$	$(s, \triangleright 11011, \varepsilon)$	$(q, \triangleright 111, \sqcup)$
q	1	$(q, 0, \leftarrow)$	$(s, \triangleright 11011 \sqcup, \varepsilon)$	$(q, \triangleright 11, 0 \sqcup)$
			$(q, \triangleright 11011, \sqcup)$	$(q, \triangleright 1, 00 \sqcup)$
			$(q, \triangleright 1101, 0 \sqcup)$	$(q, \triangleright, 000 \sqcup)$
			$(q, \triangleright 110, 00 \sqcup)$	$(h, \triangleright 0, 00 \sqcup)$
			$(h, \triangleright 111, 00 \sqcup)$	

A palindromák eldöntése

$p \in K$	$\sigma \in \Sigma$	$\delta(p, \sigma)$	$p \in K$	$\sigma \in \Sigma$	$\delta(p, \sigma)$
s	$\triangleright$	$(s, \triangleright, \rightarrow)$	q'_0	0	$(q, \sqcup, \leftarrow)$
s	0	$(q_0, \triangleright, \rightarrow)$	q'_0	1	$(\text{„nem”}, 1, -)$
s	1	$(q_1, \triangleright, \rightarrow)$	q'_0	$\triangleright$	$(\text{„igen”}, \triangleright, \rightarrow)$
s	$\sqcup$	$(\text{„igen”}, \sqcup, -)$	q'_1	0	$(\text{„nem”}, 0, -)$
q_0	0	$(q_0, 0, \rightarrow)$	q'_1	1	$(q, \sqcup, \leftarrow)$
q_0	1	$(q_0, 1, \rightarrow)$	q'_1	$\triangleright$	$(\text{„igen”}, \triangleright, \rightarrow)$
q_0	$\sqcup$	$(q'_0, \sqcup, \leftarrow)$	q	0	$(q, 0, \leftarrow)$
q_1	0	$(q_1, 0, \rightarrow)$	q	1	$(q, 1, \leftarrow)$
q_1	1	$(q_1, 1, \rightarrow)$	q	$\triangleright$	$(s, \triangleright, \rightarrow)$
q_1	$\sqcup$	$(q'_1, \sqcup, \leftarrow)$			

Turing-gépek mint algoritmusok

Nyelvek eldöntése

Szófüggvények kiszámítása

Definíció

Azt mondjuk, hogy az M Turing-gép **eldönti** az $L \subseteq (\Sigma - \{\triangleright, \sqcup\})^*$ nyelvet, ha bármely $x \in (\Sigma - \{\triangleright, \sqcup\})^*$ szóra:

$$x \in L \Rightarrow M(x) = \text{„igen”}$$

$$x \notin L \Rightarrow M(x) = \text{„nem”}$$

Definíció

Azt mondjuk, hogy az M Turing-gép **felismeri** az $L \subseteq (\Sigma - \{\triangleright, \sqcup\})^*$ nyelvet, ha bármely $x \in (\Sigma - \{\triangleright, \sqcup\})^*$ szóra:

$$x \in L \Rightarrow M(x) = \text{„igen”}$$

$$x \notin L \Rightarrow M(x) = \nearrow$$

$$[x \notin L \Rightarrow M(x) \neq \text{„igen”}]$$

Definíció

Egy $L \subseteq (\Sigma - \{\triangleright, \sqcup\})^*$ nyelvet **rekurzív**nak vagy **eldönthetőnek** nevezünk, ha létezik olyan M Turing-gép, mely eldönti az L nyelvet.

Rekurzívan felsorolhatónak nevezük az L nyelvet, ha létezik olyan Turing-gép, amely felismeri L -et.

Állítás

Minden rekurzív nyelv rekurzívan felsorolható.
(A fordított irányú implikáció nem igaz.)

Definíció

Legyen $f : (\Sigma - \{\triangleright, \sqcup\})^* \rightarrow \Sigma^*$. Azt mondjuk, hogy f **rekurzív függvény**, ha létezik olyan M Turing-gép, hogy bármely $x \in (\Sigma - \{\triangleright, \sqcup\})^*$ szóra $M(x) = f(x)$.

Példák

Példák eldönthető nyelvekre

- ▶ palindromák a $\{0, 1\}$ ábécé fölött;
- ▶ $\{0^n c 0^m c 0^{n+m} : n, m \geq 0\}$;
- ▶ $\{0^n c 0^m c 0^{nm} : n, m \geq 0\}$;
- ▶ $\{0^n c 0^{2^n} : n \geq 0\}$;
- ▶ $\{\overline{x_1 c x_2 c x_1 + x_2} : x_1, x_2 \geq 0\}$, ahol $\bar{x}$ jelöli az x szám bináris alakját;
- ▶ $\{\bar{x} : x \text{ prímszám}\}$.

Példák rekurzív függvényekre

- ▶ $x \mapsto \sqcup x$ $x \in \{0, 1\}^*$;
- ▶ $\bar{x} \mapsto \overline{x + 1}$ $x \geq 0$;
- ▶ $\overline{xcy} \mapsto \overline{x + y}$ $x, y \geq 0$;
- ▶ $\bar{n} \mapsto \overline{p_n}$ $n \geq 0, p_n := \text{az } n. \text{ prímszám.}$

- ▶ Nyelvek – eldöntési problémák
- ▶ Rekurzív nyelvek – algoritmikusan megoldható eldöntési problémák
- ▶ Szófüggvények – optimalizálási problémák
- ▶ Rekurzív függvények – algoritmikusan megoldható optimalizálási problémák

Bármely véges matematikai objektum (algoritmikusan) **kódolható** szavakkal.

Bármely két „elfogadható” kódolás **polinomiális kapcsolatban** áll egymással.

A kiszámíthatóság és bonyolultság elmélete **független a kódolástól**.

Többszavas Turing-gépek

Definíció

Egy k szavas Turing-gépen egy $M = (K, \Sigma, \delta, s)$ rendszert értünk, ahol K, Σ, s ugyanazok, mint közönséges Turing-gép esetén, δ pedig

$$K \times \Sigma^k \rightarrow (K \cup \{h, \text{„igen”}, \text{„nem”}\}) \times (\Sigma \times \{\leftarrow, -, \rightarrow\})^k$$

leképezés.

Kikötés: $\triangleright$ nem írható át és „nem léphető át”.

Definíció

Konfiguráció: $(q, w_1, u_1, \dots, w_k, u_k)$, $q \in K \cup \{h, \text{„igen”}, \text{„nem”}\}$, $w_i \in \Sigma^+$, $u_i \in \Sigma^*$.

Az $\xrightarrow{M}$, $\xrightarrow{M^t}$, $\xrightarrow{M^*}$ relációk értelem szerint definiáltak.

Palindromák eldöntése két szalaggal

p	σ_1	σ_2	$\delta(p, \sigma_1, \sigma_2)$	Példa futás
s	$\triangleright$	$\triangleright$	$(s, \triangleright, \rightarrow, \triangleright, \rightarrow)$	$(s, \triangleright, 010, \triangleright, \varepsilon)$
s	0	$\sqcup$	$(s, 0, \rightarrow, 0, \rightarrow)$	$(s, \triangleright 010 \sqcup, \varepsilon, \triangleright 010 \sqcup, \varepsilon)$
s	1	$\sqcup$	$(s, 1, \rightarrow, 1, \rightarrow)$	$(q, \triangleright 010, \sqcup, \triangleright 010 \sqcup, \varepsilon)$
s	$\sqcup$	$\sqcup$	$(q, \sqcup, \leftarrow, \sqcup, -)$	$(q, \triangleright, 010 \sqcup, \triangleright 010 \sqcup, \varepsilon)$
q	0	$\sqcup$	$(q, 0, \leftarrow, \sqcup, -)$	$(p, \triangleright 0, 10 \sqcup, \triangleright 010, \sqcup)$
q	1	$\sqcup$	$(q, 1, \leftarrow, \sqcup, -)$	$(p, \triangleright 01, 0 \sqcup, \triangleright 01, 0 \sqcup)$
q	$\triangleright$	$\sqcup$	$(p, \triangleright, \rightarrow, \sqcup, \leftarrow)$	$(p, \triangleright 010, \sqcup, \triangleright 0, 10 \sqcup)$
p	0	0	$(p, 0, \rightarrow, 0, \leftarrow)$	$(p, \triangleright 010 \sqcup, \varepsilon, \triangleright, 010 \sqcup)$
p	1	1	$(p, 1, \rightarrow, 1, \leftarrow)$	$(\text{„igen”}, \triangleright 010 \sqcup, \varepsilon, \triangleright 0, 10 \sqcup)$
p	0	1	$(\text{„nem”}, 0, -, 1, -)$	
p	1	0	$(\text{„nem”}, 1, -, 0, -)$	
p	$\sqcup$	$\triangleright$	$(\text{„igen”}, \sqcup, -, \triangleright, \rightarrow)$	

Definíció

Legyen $x \in (\Sigma - \{\sqcup, \triangleright\})^*$.

- ▶ $M(x) = \text{„igen”}$, ha
 $(s, \triangleright, x, \triangleright, \varepsilon, \dots, \triangleright, \varepsilon) \xrightarrow{M^*} (\text{„igen”}, w_1, u_1, \dots, w_k, u_k)$;
- ▶ $M(x) = \text{„nem”}$, ha
 $(s, \triangleright, x, \triangleright, \varepsilon, \dots, \triangleright, \varepsilon) \xrightarrow{M^*} (\text{„nem”}, w_1, u_1, \dots, w_k, u_k)$;
- ▶ $M(x) = y$, ha $(s, \triangleright, x, \triangleright, \varepsilon, \dots, \triangleright, \varepsilon) \xrightarrow{M^*} (h, w_1, u_1, \dots, w_k, u_k)$
és y a $w_k u_k$ szó elején álló $\triangleright$ és a végén esetleg előforduló
 $\sqcup$ jelek elhagyásával kapott szó;
- ▶ $M(x) = \nearrow$, különben.

Eldöntés, felismerés stb. közönséges Turing-gépekhez hasonlóan.

Időkorlát

Definíció

Legyen $f : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{N}$, M pedig többszavas Turing-gép. M $f(n)$ időkorlátos Turing-gép, ha M minden x bemeneten legfeljebb $f(|x|)$ lépésben megáll. ($|x|$ az x szó hosszát jelöli.)

Más elnevezés: M időigénye (legfeljebb) $f(n)$.

Definíció

$\text{TIME}(f(n)) = \{L : \exists M f(n) \text{ időkorlátos } L\text{-et eldöntő Turing-gép}\}$.

Példa

- ▶ $L \subseteq \{0, 1\}^*$, palindromák. Ekkor:
- ▶ $L \in \text{TIME}\left(\frac{(n+1)(n+2)}{2}\right)$;
- ▶ $L \in \text{TIME}(3n + 3)$.

Időkorlát esetén mindig kikötjük, hogy $f(n) > n$.

k -szavas gép szimulálása egyszavassal

Tétel

Bármely k -szavas $f(n) > n$ időkorlátos M Turing-géphez megadható vele ekvivalens $\mathcal{O}((f(n))^2)$ időkorlátos **egyszavas** M' Turing-gép.

Ekvivalens: $M'(x) = M(x)$ minden x -re.

Bizonyítás

- ▶ M' egyetlen szóban tárolja M k szavának konkatenációját.
- ▶ Minden egyes szóban egy betű „alá van húzva”.
- ▶ Egy lépés szimulálásához M' végigolvassa az egész szót.
- ▶ Esetleg jobbra lépteti a szót.
- ▶ Időigény lépésenként $\mathcal{O}(f(n))$.
- ▶ Teljes időigény: $\mathcal{O}((f(n))^2)$.

Lineáris felgyorsítás

Tétel

Tegyük fel, hogy $L \in \text{TIME}(f(n))$. Ekkor minden $\epsilon > 0$ valós számra $L \in \text{TIME}(f'(n))$ is teljesül, ahol $f'(n) = \epsilon f(n) + n + 2$.

Bizonyítás

Legyen M k -szavas, $f(n)$ időkorlátos Turing-gép.

$$k' = \begin{cases} k & \text{ha } k > 1 \\ 2 & \text{ha } k = 1 \end{cases}$$

Belátjuk, hogy M szimulálható k' -szavas, $f'(n)$ időkorlátos Turing-géppel (M' -vel).

Lineáris felgyorsítás

- ▶ M' az M szavait m hosszú blokkokra bontja, és minden blokkot **egyetlen betűként** tárol.
- ▶ Első menet: **tömörítés**. M' második szavában elkészíti az első szó (bemenet) tömörített változatát: $n + 2$ lépés.
- ▶ A második szó **elejére mozgatja** a mutatót: $\lceil \frac{n}{m} \rceil$ lépés.
- ▶ M' állapotai: $(q, i_1, \dots, i_k)$, $1 \leq i_j \leq m$.
- ▶ M' az M gép m egymást követő lépését **6 lépésben** szimulálja: $6 \lceil \frac{f(n)}{m} \rceil$ lépés.
- ▶ Teljes időigény: $n + 2 + \lceil \frac{n}{m} \rceil + 6 \lceil \frac{f(n)}{m} \rceil \leq n + 2 + 7 \lceil \frac{f(n)}{m} \rceil$.
- ▶ Ha m elég nagy, akkor ez $\leq \epsilon f(n) + n + 2$.

A **P** osztály

Következmény

- ▶ Ha $L \in \text{TIME}(f(n))$, ahol $f(n) = an + b$, $a, b \in \mathbb{N}$, $a > 0$, akkor n együtthatóját tetszőlegesen közel vihetjük 1-hez: $L \in \text{TIME}(f'(n))$, ahol $f'(n) = (1 + \epsilon)n + c$, valamely tetszőlegesen kicsi pozitív ϵ -ra és valamely c -re.
- ▶ Ha $L \in \text{TIME}(f(n))$, ahol $f(n)$ másodfokú polinom, akkor a másodfokú tag együtthatóját tetszőlegesen közel vihetjük 0-hoz.

Definíció

$$\mathbf{P} = \text{TIME}(n^k), \text{ azaz } \mathbf{P} = \bigcup_{i=1}^{\infty} \text{TIME}(n^i).$$

Tehát $L \in \mathbf{P} \Leftrightarrow \exists p(n)$ polinom, hogy $L \in \text{TIME}(p(n))$.

Tárkorlátok

Definíció

Legyen $k > 2$. Egy k -szavas lyukszalagos Turing-gép olyan k -szavas Turing-gép, mely

- ▶ első szalagját **csak olvassa**,
- ▶ utolsó szalagjára **csak ír**.

(itt a „szalag” a „szó” szinonimája.)

$$\delta(q, \sigma_1, \dots, \sigma_k) = (p, \varrho_1, D_1, \dots, \varrho_k, D_k) \Rightarrow \sigma_1 = \varrho_1 \text{ és } D_k \neq \leftarrow.$$

Továbbá ha $\sigma_1 = \sqcup$, akkor $D_1 = \leftarrow$.

Állítás

Bármely k -szavas $f(n)$ időkorlátos M Turing-géphez elkészíthető egy vele ekvivalens, $\mathcal{O}(f(n))$ időkorlátos $(k + 2)$ -szavas lyukszalagos M' Turing-gép.

Tárigény

Definíció

Legyen M egy k -szavas Turing-gép és x egy bemenő szó.
Tegyük fel, hogy

$$(s, \triangleright, x, \triangleright, \varepsilon, \dots, \triangleright, \varepsilon) \xrightarrow{M^*} (p, w_1, u_1, \dots, w_k, u_k),$$

ahol $p \in \{, , \text{igen} , , \text{nem} , h\}$.

Ekkor M **tárigénye** x -en $\sum_{i=1}^k |w_i u_i|$.

Kivéve, ha M (hangsúlyozottan) lyukszalagos.

Ekkor a tárigény: $\sum_{i=2}^{k-1} |w_i u_i|$.

Definíció

Azt mondjuk, hogy M egy **$f(n)$ tárigényű Turing-gép**, ha M minden x bemeneten megáll és tárigénye minden x bemeneten legfeljebb $f(|x|)$.

Tárbonyolultsági osztályok

Definíció

Azt mondjuk, hogy az L nyelv a $\text{SPACE}(f(n))$ bonyolultsági osztályban van, ha létezik az L nyelvet eldöntő, $f(n)$ tárkorlátos lyukszalagos Turing-gép.

Jelölés

$$\mathbf{L} = \text{SPACE}(\log n)$$

Példa

A palindromák nyelve az $\mathbf{L}$ osztályba esik.

- ▶ Egy lyukszalagos Turing-gép második szavában egy $1 \leq i \leq n$ szám **bináris alakját** tárolja.
- ▶ Az i -edik menetben megnézi, hogy a bemenet i -dik betűje megegyezik-e a hátulról i -dik betűjével. A számláláshoz egy harmadik munkaszót használ.

Lineáris tárösszehúzás

Tétel

$$L \in \text{SPACE}(f(n)) \Rightarrow \forall \epsilon > 0 : L \in \text{SPACE}(\epsilon f(n)).$$

Bizonyítás

Legyen M az L -et eldöntő $f(n)$ tárkorlátos lyukszalagos Turing-gép. Legyen $m > 0$. Készítünk egy M -et szimuláló M' lyukszalagos Turing-gépet, mely M munkaszalagjait **m -es blokkokban** tárolja egyetlen munkaszalagján.

M' tárigénye: $\left\lceil \frac{f(n)}{m} \right\rceil$.

De $\left\lceil \frac{f(n)}{m} \right\rceil \leq \epsilon f(n)$, ha $m \geq \left\lceil \frac{1}{\epsilon} \right\rceil$.

Nemdeterminisztikus Turing-gép

Definíció

k -szavas **nemdeterminisztikus Turing-gép** egy $N = (K, \Sigma, \Delta, s)$ rendszer, ahol K , Σ és s ugyanazok, mint közönséges k -szavas Turing-gép esetén, és

$$\Delta \subseteq [K \times \Sigma^k] \times [(K \cup \{„igen”, „nem”, h\}) \times (\Sigma \times \{\leftarrow, -, \rightarrow\})^k].$$

A **konfiguráció**, **közvetlen átmenet** ($\xrightarrow{N}$), t **lépéses átmenet** ($\xrightarrow{N^t}$), **közvetett átmenet** ($\xrightarrow{N^*}$) relációkat az előzőeknek megfelelően definiáljuk.

$$\begin{array}{ccc} (p, w_1, u_1, \dots, w_k, u_k) & \rightarrow & (p', w'_1, u'_1, \dots, w'_k, u'_k) \\ & \searrow & \\ & & (p'', w''_1, u''_1, \dots, w''_k, u''_k) \end{array}$$

Definíció

Legyen $L \subseteq (\Sigma - \{\triangleright, \sqcup\})^*$. Azt mondjuk, hogy N **eldönti** az L nyelvet, ha minden $x \in (\Sigma - \{\triangleright, \sqcup\})^*$ szóra:

$$x \in L \iff \exists w_1, u_1, \dots, w_k, u_k : \\ (s, \triangleright, x, \triangleright, \varepsilon, \dots, \triangleright, \varepsilon) \xrightarrow{N^*} („igen”, w_1, u_1, \dots, w_k, u_k)$$

Tehát **nem követeljük meg**, hogy N minden bemeneten megálljon és létezhetnek végtelen számítási sorozatok is!

Definíció

Legyen $L \subseteq (\Sigma - \{\triangleright, \sqcup\})^*$, $f : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{N}$. Azt mondjuk, hogy N **$f(n)$ időben eldönti L -t**, ha eldönti, és valahányszor egy x szóra, $t \geq 0$ számra és $(q, w_1, u_1, \dots, w_k, u_k)$ konfigurációra:

$$(s, \triangleright, x, \triangleright, \varepsilon, \dots, \triangleright, \varepsilon) \xrightarrow{N^t} (q, w_1, u_1, \dots, w_k, u_k),$$

mindig fennáll, hogy $t \leq f(|x|)$.

Tehát minden számítási sorozat véges.

Az $\text{NTIME}(f(n))$ osztályok

Definíció

$\text{NTIME}(f(n)) = \{ L : \text{létezik } L\text{-t } f(n) \text{ időben eldöntő nemdeterminisztikus Turing-gép} \}.$

Itt is feltesszük, hogy $f(n) > n$.

Állítás

$$\text{TIME}(f(n)) \subseteq \text{NTIME}(f(n)).$$

Tétel

Minden $\epsilon > 0$ valós számra

$$\text{NTIME}(f(n)) \subseteq \text{NTIME}(\epsilon f(n) + n + 2).$$

Az NP osztály

Definíció

$$\mathbf{NP} = \text{NTIME}(n^k) = \bigcup_{i=1}^{\infty} \text{NTIME}(n^i).$$

Példa

$$\text{TSP}(E) \in \mathbf{NP}.$$

Nem ismert (de nagyon valószínűtlen), hogy létezik-e módszer nemdeterminisztikus Turing-gépek „hatékony” szimulálására.

$$\mathbf{P} \stackrel{?}{=} \mathbf{NP}$$

Nemdeterminisztikus gépek szimulálása

Tétel

$$\text{NTIME}(f(n)) \subseteq \bigcup_{c>1} \text{TIME}(c^{f(n)}).$$

Bizonyítás

Legyen $N = (K, \Sigma, \Delta, s)$ egy $f(n)$ időkorlátos nemdeterminisztikus Turing-gép.

Belátjuk, hogy N szimulálható egy 3-szavas, $c^{f(n)}$ időkorlátos (determinisztikus) M Turing-géppel valamely $c > 1$ számra.

Minden $(q, \sigma) \in K \times \Sigma$ rendezett párra legyen

$$\begin{aligned} C_{q,\sigma} &= \{(q', \sigma', D) : ((q, \sigma), (q', \sigma', D)) \in \Delta\}, \\ d &= \max_{q,\sigma} |C_{q,\sigma}|. \end{aligned}$$

Feltehető, hogy $d > 1$.

- ▶ Minden t lépésből álló nemdeterminisztikus választási sorozat reprezentálható egy $c_1 \dots c_t$, $c_i \in \{0, \dots, d-1\}$ sorozattal. A sorozatokat rendezzük **lexikografikusan**.
- ▶ M az egyik munkaszalagján sorra előállítja a $c_1 \dots c_t$ választási sorozatokat, a másikon az adott sorozatra szimulálja N működését.
- ▶ M akkor áll meg „igen” állapotban, ha valamely választási sorozatra N ugyanezt teszi.
- ▶ M akkor áll meg „nem” állapotban, ha valamely t esetén N az összes t hosszú választási sorozatra egy „igen”-től különböző állapotban áll meg.

Időigény:

Választások száma: $\sum_{t=0}^{f(n)} d^t = \frac{d^{f(n)+1} - 1}{d-1} = \mathcal{O}(d^{f(n)})$.

Sorozatonként: $\mathcal{O}(f(n))$.

Összesen: $\mathcal{O}(f(n)d^{f(n)}) = \mathcal{O}(d_1^{f(n)})$.

Az $\text{NSPACE}(f(n))$ osztályok

Definíció

Azt mondjuk, hogy a k -szavas $N = (K, \Sigma, \Delta, s)$ nemdeterminisztikus lyukszalagos Turing-gép $f(n)$ tárral (vagy tárkorláttal) **eldönti** az $L \subseteq (\Sigma - \{\triangleright, \sqcup\})^*$ nyelvet, ha eldönti, és valahányszor

$$(s, \triangleright, x, \triangleright, \varepsilon, \dots, \triangleright, \varepsilon) \xrightarrow{N^*} (q, w_1, u_1, \dots, w_k, u_k),$$

ahol $x \in (\Sigma - \{\triangleright, \sqcup\})^*$, $q \in K \cup \{,,igen", ,,nem", h\}$, $w_i, u_i \in \Sigma^*$, fennáll, hogy

$$\sum_{i=2}^{k-1} |w_i u_i| \leq f(|x|).$$

Definíció

$\text{NSPACE}(f(n)) = \{L : \text{létezik olyan nemdeterminisztikus Turing-gép, mely } f(n) \text{ tárral eldönti } L\text{-et}\}.$

Definíció

$$\mathbf{NL} = \mathbf{NSPACE}(\log n).$$

A Turing-gépnek létezhet végtelen számítási sorozata is!

Állítás

$$\mathbf{SPACE}(f(n)) \subseteq \mathbf{NSPACE}(f(n)).$$

ELÉRHETŐSÉG

Példa

ELÉRHETŐSÉG $\in$ NL.

Bizonyítás

- ▶ 4-szavas lyukszalagos nemdeterminisztikus Turing-gépet tervezünk.
- ▶ Egyik munkaszalag: i aktuális csúcs bináris alakja (kezdetben 1).
- ▶ Másik munkaszalag: nemdeterminisztikusan generál a gép egy j csúcst (binárisan).
- ▶ Ellenőrzi, hogy (i, j) él-e.
  - ▶ Ha nem, akkor „nem” állapotban megáll.
  - ▶ Ha igen, akkor
    - $j = n$ esetén „igen” állapotban megáll;
    - $j \neq n$ esetén kicseréli i -t j -vel és folytatja az eljárást.
- ▶ Az „igen” választ az output szalagra kiírja.

Megjegyzés

Később azt is belátjuk, hogy

$$\text{ELÉRHETŐSÉG} \in \text{SPACE}(\log^2(n)).$$

Tétel

$$\forall \epsilon > 0 : \text{NSPACE}(f(n)) \subseteq \text{NSPACE}(\epsilon f(n)).$$

Közvetlen hozzáférésű gépek (RAM)

A **Church-Turing tézis** legfőbb bizonyítéka: az algoritmusfogalom bármely két matematikai modellje ekvivalens.

Erősebb tézis

„Az algoritmusok és időigényük matematikai eszközökkel való modellezésére tett bármely ésszerű kísérlet szükségképpen olyan modellhez és időigény-fogalomhoz vezet, mely **polinomiálisan ekvivalens** a Turing-géppel.”

Ezt demonstráljuk RAM esetén.

RAM

- ▶ Adatszerkezet: **regiszterek**, melyek 0-tól kezdve sorszámozottak. Minden regiszter tetszőleges (pozitív vagy negatív) egész számot tárolhat. A 0. regiszter: **akkumulátor**.
- ▶ **Címzési módok:**
  - direkt: j
  - indirekt: $\uparrow j$
  - közvetlen: $= j$
- ▶ **utasításszámláló:** κ
- ▶ **bemenet:** $(i_0, i_1, \dots, i_t)$ egész számok sorozata

A j . regiszter tartalmát r_j jelöli.

Utasítások

READ j

$$r_0 := i_j$$

READ $\uparrow j$

$$r_0 := i_{r_j}$$

STORE j

$$r_j := r_0$$

STORE $\uparrow j$

$$r_{r_j} := r_0$$

$x \in \{j, \uparrow j, =j\}$ esetén

LOAD x

$$r_0 := x$$

ADD x

$$r_0 := r_0 + x$$

SUB x

$$r_0 := r_0 - x$$

HALF

$$r_0 := \lfloor r_0/2 \rfloor$$

JUMP j

$$\kappa := j$$

JZERO j

ha $r_0 = 0$, akkor $\kappa := j$

JPOS j

ha $r_0 > 0$, akkor $\kappa := j$

JNEG j

ha $r_0 < 0$, akkor $\kappa := j$

HALT

RAM időigény

Program: Utasítások véges sorozata. A program szemantikáját természetes módon definiáljuk. Hibás utasítás a program működésének terminálását eredményezi.

Időigény számítása

Minden utasítás egységnyi

Túlzottan liberális – nem

Bemenet mérete

$I = (i_0, i_1, \dots, i_t)$ mérete: $\ell(I) = \sum_{j=0}^t \ell(i_j)$.

$\ell(i_j)$ az i_j szám bináris reprezentációjának hossza.

Tehát $\mathcal{O}(n)$ időigény azt jelenti, hogy a lépésszám arányos a bemeneten adott számok **logaritmusával**.

Tétel

A Turing-gép polinomiálisan ekvivalens a RAM-mal.

Pontosabban: A és B

A

Legyen $L \subseteq (\Sigma - \{\triangleright, \sqcup\})^*$ a $T, f(n)$ időkorlátos Turing-géppel eldöntött nyelv. Legyen $\Sigma = \{\sigma_1, \dots, \sigma_k\}$ és

$$D_\Sigma = \{(i_1, \dots, i_n, 0) : n \geq 0, 1 \leq i_j \leq k\}.$$

(Tehát D_Σ a Σ^* -nak felel meg.)

Legyen

$$\varphi_L : D_\Sigma \rightarrow \{0, 1\} \quad \varphi_L(i_1, \dots, i_n, 0) = 1 \iff \sigma_{i_1} \dots \sigma_{i_n} \in L.$$

Ekkor létezik olyan RAM-program, mely $\mathcal{O}(f(n))$ időben kiszámítja φ_L -t.

B

Legyen D egész számok véges sorozatainak halmaza, φ pedig D -t az egész számok halmazába képező függvény. Adott i egészre jelölje $b(i)$ az i szám bináris reprezentációját,

$I = (i_0, i_1, \dots, i_t)$ esetén pedig legyen

$$b(I) = b(i_0); b(i_1); \dots; b(i_t).$$

Ha φ „kiszámítható RAM programmal”, akkor létezik olyan M Turing-gép, mely kiszámítja φ -t a következő értelemben:

tetszőleges $I \in D$ esetén $M(b(I)) = b(\varphi(I))$.

Továbbá, ha φ $f(n)$ lépésben kiszámítható RAM programmal, akkor kiszámítható $\mathcal{O}(f(n)^3)$ időkorlátos Turing-géppel.

Univerzális Turing-gép

Tétel

Létezik olyan U Turing-gép, amelynek ha adott egy M Turing-gép és annak egy x bemenete, úgy viselkedik, mint M az x -en, vagyis $U(M;x) = M(x)$.

Természetesen M és x kódolva adottak U számára, és U az $M(x)$ -et ezen kódolás szerint számítja ki.

A kódolás

$M = (K, \Sigma, \delta, s)$. Feltehető, hogy

$$\Sigma = \{1, 2, \dots, |\Sigma|\}$$

$$K = \{|\Sigma| + 1, \dots, |\Sigma| + |K|\}$$

$$s = |\Sigma| + 1$$

Így M megadható a $|K|$, $|\Sigma|$ számok bináris alakjával, melyet δ leírása követ, amely $((q, \sigma), (p, \varrho, D))$ alakú párok sorozata. A q , p , σ , ϱ , D mindegyike bináris számmal megadható. A $(,)$, $,$ stb. karakterek is kódolhatók binárisan. $\leftarrow$, $\rightarrow$, $-$, „igen”, „nem”, h feleljen meg a $|\Sigma| + |K| + 1, \dots, |\Sigma| + |K| + 6$ számoknak. Az x bemenet szintén megadható bináris számok sorozatával.

U működése

Kétszavas Turing-gép.

1. szó: $M; x$ bemenet

2. szó: M aktuális konfigurációjának kódja

U az M minden lépését egy menetben szimulálja, melyben

- ▶ Végigolvassa a 2. szót
- ▶ Meghatározza a 2. szón elvégzendő transzformációt, és azt elvégzi

Ha M megáll, U is azt teszi.

Amennyiben az U bemenete nem $M; x$ alakú, akkor (mondjuk) végtelen ciklusba esik.

A megállási probléma

Definíció

Legyen $H = \{M; x : M(x) \neq \nearrow\}$.

Tétel

H rekurzívan felsorolható, de **nem rekurzív**.

Bizonyítás

- ▶ Rekurzívan felsorolhatóság: az univerzális Turing-gép létezéséből.
- ▶ H nem rekurzív: indirekt bizonyítás.
Tegyük fel, hogy H eldönthető egy M_H Turing-géppel.
Legyen D olyan Turing-gép, melyre

$$D(M) = \text{if } M_H(M; M) \text{ then } \nearrow \text{ else halt.}$$

Ekkor:

$$D(D) = \nearrow \Leftrightarrow M_H(D; D) = \text{„igen”} \Leftrightarrow D(D) \neq \nearrow,$$

ami ellentmondás.

MEGÁLLÁS

- ▶ **Adott:** M és x
- ▶ **Kérdés:** Megáll-e M az x -en?

MEGÁLLÁS eldönthetetlen probléma.

Megjegyzés

H **teljes** a rekurzívan felsorolható nyelvek között:

- ▶ H rekurzívan felsorolható
- ▶ Minden rekurzívan felsorolható nyelv (rekurzívan) **visszavezethető** H -ra:
  - ▶ Legyen L az M Turing-gép által felismert nyelv.
  - ▶ $x \in L \Leftrightarrow M; x \in H$
  - ▶ Tehát az $x \in L$ kérdés eldöntését visszavezettük az $M; x \in H$ kérdésre.

Állítás

Az alábbi probléma algoritmikusan eldönthetetlen.

- ▶ **Adott:** M Turing-gép
- ▶ **Kérdés:** M megáll-e minden bemenetén?

Bizonyítás

Adott M és x esetén legyen M' olyan Turing-gép, hogy az M' minden y bemenő szavára:

$$M'(y) = M(x).$$

Így

$$M(x) \neq \nearrow \Leftrightarrow M' \text{ megáll minden bemenetén.}$$

Ha tehát az adott probléma eldönthető lenne, akkor
MEGÁLLÁS is az lenne.

Rice tétele

Rice tétele

A rekurzívan felsorolható nyelvek egyetlen nemtriviális tulajdonsága sem dönthető el algoritmikusan.

Állítás

Ha L rekurzív, akkor $\bar{L}$ is az.

Bizonyítás

Az „igen” és a „nem” állapotok felcserélésével.

Állítás

Egy L nyelv akkor és csak akkor rekurzív, ha L és $\bar{L}$ rekurzívan felsorolhatók.

Bizonyítás

- ▶ L rekurzív $\Rightarrow L$ rekurzívan felsorolható
 L rekurzív $\Rightarrow \bar{L}$ rekurzív, így $\bar{L}$ rekurzívan felsorolható
- ▶ Tegyük fel, hogy L és $\bar{L}$ rekurzívan felsorolhatók. Ekkor L felismerhető egy M , $\bar{L}$ pedig egy $\bar{M}$ Turing-géppel.
Szimuláljuk M -et és $\bar{M}$ -et párhuzamosan!

$\text{co}\mathcal{C}$

Definíció

Legyen $\mathcal{C}$ nyelvek egy osztálya. Ekkor

$$\text{co}\mathcal{C} = \{\bar{L} : L \in \mathcal{C}\}.$$

Jelölés

$$\mathbf{R} = \{L : L \text{ rekurzív}\}$$

$$\mathbf{RE} = \{L : L \text{ rekurzívan felsorolható}\}$$

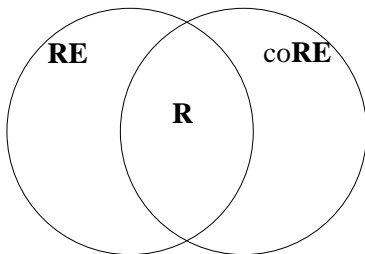
R, **RE** és **coRE** viszonya

Következmény

$$\mathbf{R} = \mathbf{coR}$$

$$\mathbf{RE} \neq \mathbf{coRE}$$

$$\mathbf{R} = \mathbf{RE} \cap \mathbf{coRE}$$

Hilbert 10. problémája

- ▶ **Adott:** $f(x_1, \dots, x_n) = g(x_1, \dots, x_n)$ diofantikus egyenlet, ahol f és g egész együtthatós polinomok.
- ▶ **Kérdés:** Létezik-e egész értékű megoldás?

Tétel (Matijasevič)

Hilbert 10. problémája algoritmikusan megoldhatatlan.

Post megfeleltetési problémája

- ▶ **Adott:** $u_1, v_1, \dots, u_n, v_n \in \Sigma^*$.
- ▶ **Kérdés:** Létezik-e olyan $i_1, \dots, i_k$ ($k > 0$, $1 \leq i_j \leq n$) sorozat, hogy

$$u_{i_1} \dots u_{i_k} = v_{i_1} \dots v_{i_k} ?$$

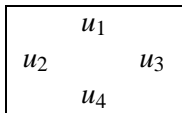
Tétel (Post)

A fenti probléma algoritmikusan megoldhatatlan.

Egy dominó probléma

- ▶ **Adott:** Dominó típusok véges halmaza.
- ▶ **Kérdés:** Kirakható-e ezekkel a dominókkal az egész sík hézagmentesen?

Típus:

$$u_i \in \Sigma^*.$$

A dominók nem forgathatóak.

Tétel

A dominó probléma algoritmikusan megoldhatatlan.

Egy megoldatlan probléma

- ▶ **Adott:** m pozitív egész szám.
- ▶ **Kérdés:** Kongruens-e m ?

Tehát azt kérdezzük, hogy létezik-e olyan derékszögű háromszög, mely oldalai racionális hosszúságúak és melynek területe m .

Példa

1, 2, 3, 4 **nem** kongruensek. 5 kongruens (Fibonacci):

$$a = \frac{3}{2}, b = \frac{20}{3}, c = \frac{41}{6}$$

Nem ismert, hogy a probléma algoritmikusan eldönthető-e.

Bonyolultsági osztályok

Bonyolultsági osztály megadása

- ▶ számítási modell (általában nem túl fontos)
- ▶ számítási mód
- ▶ korlátozandó erőforrás
- ▶ korlát: $f : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{N}$

Definíció

Az $f(n)$ függvény **megengedett bonyolultsági függvény**, ha monoton nemcsökkenő, és létezik olyan M_f k -szavas lyukszalagos Turing-gép, mely $\mathcal{O}(n + f(n))$ időben és $\mathcal{O}(f(n))$ tárbán kiszámítja f -et a következő értelemben:

Minden n hosszú x bemenetre

$$(s, \triangleright, x, \triangleright, \varepsilon, \dots, \triangleright, \varepsilon) \xrightarrow{M_f^t} (h, \triangleright, x, \triangleright, \sqcup^{j_1}, \dots, \triangleright, \sqcup^{j_{k-2}}, \triangleright \sqcap^{f(n)}, \varepsilon),$$

ahol a $t = \mathcal{O}(f(n) + n)$ és $j_i = \mathcal{O}(f(n))$ csak n -től függenek.

Idő esetén $f(n) > n$ is kikötés!

Példák

- ▶ Minden konstans függvény.
- ▶ $\lceil \log n \rceil, 2^n, n$.
- ▶ $f, g \Rightarrow f + g, f \cdot g, f^g$.
- ▶ Tehát minden polinom.

Definíció

Egy M (lyukszalagos vagy nem, determinisztikus vagy nondeterminisztikus) Turing-gép **pontos**, ha léteznek olyan f és g függvények, hogy M bármely n hosszú bemenetéhez tartozó számítási sorozata **pontosan** $f(n)$ hosszú és a megállás pillanatában M minden szava (lyukszalagos gép esetében az első és az utolsó kivételével) **pontosan** $g(n)$ hosszú.

Állítás

Tegyük fel, hogy az M (determinisztikus vagy nemdeterminisztikus) Turing-gép $f(n)$ időben (vagy tárral) eldönti az L nyelvet, ahol f megengedett.

Ekkor létezik olyan M' **pontos** Turing-gép, mely $\mathcal{O}(f(n))$ időben (vagy tárral) dönti el az L nyelvet.

(Tehát M' még nemdeterminisztikus esetben is mindig megáll!)

Bizonyítás

M' egy adott n hosszú x bemeneten az „ $f(n)$ -t kiszámító” Turing-gép szimulálásával kezdi működését, melynek végén egy munkaszalagon előáll az $\sqcap^{f(n)}$ szó.

Feltehető, hogy minden további munkaszalag hossza is ennyi az első fázis után.

Ezután idő esetén az $\sqcap^{f(n)}$ szót mint órát használva pontosan $f(n)$ lépésig szimulálja M működését (esetleg üres lépésekkel).

Tár esetén valamely alkalmas c konstansra $c^{f(n)}$ lépésig szimulálja M -et.

Jelölések

$\text{TIME}(f(n))$,

$\text{SPACE}(f(n))$,

$\mathbf{P} = \text{TIME}(n^k)$,

$\mathbf{PSPACE} = \text{SPACE}(n^k)$,

$\mathbf{L} = \text{SPACE}(\log n)$,

$\mathbf{EXP} = \text{TIME}(2^{n^k})$

$\text{NTIME}(f(n))$

$\text{NSPACE}(f(n))$

$\mathbf{NP} = \text{NTIME}(n^k)$

$\mathbf{NPSPACE} = \text{NSPACE}(n^k)$

$\mathbf{NL} = \text{NSPACE}(\log n)$

A hierarchia tételek

Tétel

Ha $f(n) > n$ megengedett bonyolultsági függvény, akkor

$$\text{TIME}(f(n)) \subsetneq \text{TIME}((f(2n + 1))^3).$$

Bizonyítás

Legyen

$$H_f = \{M; x : M \text{ legfeljebb } f(|x|) \text{ lépésben elfogadja } x\text{-et}\},$$

ahol M tetszőleges többszavas Turing-gép.

Állítás: $H_f \in \text{TIME}((f(n))^3)$.

Állítás: $H_f \notin \text{TIME}(f(\lfloor n/2 \rfloor))$.

Tétel

Ha $f(n) > n$ megengedett bonyolultsági függvény, akkor

$$\text{TIME}(f(n)) \subsetneq \text{TIME}(f(n) \log^2(f(n))).$$

A hierarchia tételek

Példa

$$\mathbf{P} \subseteq \text{TIME}(2^n) \subsetneq \text{TIME}((2^{2n+1})^3) \subseteq \text{TIME}(2^{n^2}) \subseteq \mathbf{EXP}.$$

Tehát $\mathbf{P} \subsetneq \mathbf{EXP}$.

Tétel

Ha $f(n) \geq n$ megengedett bonyolultsági függvény, akkor

$$\text{SPACE}(f(n)) \subsetneq \text{SPACE}(f(n) \log f(n)).$$

Példa

$$\mathbf{L} \subseteq \text{SPACE}(n) \subsetneq \text{SPACE}(n^2) \subseteq \mathbf{PSPACE}.$$

Tehát $\mathbf{L} \subsetneq \mathbf{PSPACE}$.

Néhány alapvető összefüggés bonyolultsági osztályokra

Tétel

(a) $\text{TIME}(f(n)) \subseteq \text{NTIME}(f(n))$ és hasonlóan tárra

(b) $\text{NTIME}(f(n)) \subseteq \text{SPACE}(f(n))$

(c) $\text{NSPACE}(f(n)) \subseteq \text{TIME}(k^{\log n + f(n)})$

Bizonyítás

(a) triviális.

$$\text{NTIME}(f(n)) \subseteq \text{SPACE}(f(n))$$

(b) Legyen M $f(n)$ időkorlátos nemdeterminisztikus Turing-gép. Feltehető, hogy minden számítási sorozat $f(n)$ lépésből áll n hosszú x bemeneten, és minden nem megállási konfigurációnak $d > 0$ „leszármazottja” van. Így a **nemdeterminisztikus választási sorozatokat reprezentálhatjuk az $\{1, \dots, d\}^{f(n)}$ halmaz elemeivel.** M' ezeket generálja lexikografikusan, és a „tárat újra felhasználva” szimulálja minden sorozatra M működését.

M' megáll „igen” állapotban, ha M „igen” állapotban áll meg.

M' akkor áll meg „nem” állapotban, ha M egyetlen választási sorozat esetén sem állt meg „igen” állapotban.

Mivel $f(n)$ megengedett, az első választási sorozatot generálni tudjuk ($1^{f(n)}$).

Tárigény: $f(n)$.

$$\text{NSPACE}(f(n)) \subseteq \text{TIME}(k^{\log n + f(n)})$$

(c) bizonyítása:

M legyen az L nyelvet $f(n)$ tárral eldöntő nemdeterminisztikus Turing-gép. Mivel M lyukszalagos, az utolsó szalag tartalmára nincs szükség.

Adott x , n -hosszú bemenethez tartozó konfiguráció:

$$(q, i, w_2, u_2, \dots, w_{k-1}, u_{k-1})$$

Ezek száma: $nc_1^{f(n)} = c_1^{\log n + f(n)}$.

Kérdés: Elérhető-e az x -hez tartoz konfigurációból egy („igen”, . . .) alakú konfiguráció?

Ez az ELÉRHETŐSÉG probléma, mely lineáris időben megoldható. Tehát létezik olyan c konstans, hogy L eldönthető Turing-géppel $c^{\log n + f(n)}$ időben.

A konfigurációs gráf elkészíthető „előre” is, de szebb megoldás az, hogy szükség esetén az x bemenet és M gép ismeretében eldöntjük minden esetben, hogy két konfiguráció között van-e él.

Következmény

$$\mathbf{L} \subseteq \mathbf{NL} \subseteq \mathbf{P} \subseteq \mathbf{NP} \subseteq \mathbf{PSPACE} \subseteq \mathbf{EXP}.$$

Bizonyítás

$$\mathbf{L} \subseteq \mathbf{NL} \quad (\text{a})$$

$$\mathbf{NL} = \mathbf{NSPACE}(\log n) \subseteq \mathbf{TIME}(k^{\log n}) \subseteq \mathbf{P} \quad (\text{c})$$

$$\mathbf{P} \subseteq \mathbf{NP} \quad (\text{a})$$

$$\mathbf{NP} = \mathbf{NTIME}(n^k) \subseteq \mathbf{SPACE}(n^k) = \mathbf{PSPACE} \quad (\text{b})$$

$$\mathbf{PSPACE} = \mathbf{SPACE}(n^k) \subseteq \mathbf{TIME}(2^{n^k}) = \mathbf{EXP} \quad (\text{c})$$

Mivel $\mathbf{P} \subsetneq \mathbf{EXP}$, a $\mathbf{P} \subseteq \mathbf{NP}$, $\mathbf{NP} \subseteq \mathbf{PSPACE}$, $\mathbf{PSPACE} \subseteq \mathbf{EXP}$ valamelyike biztosan valódi.

Mivel $\mathbf{L} \subsetneq \mathbf{PSPACE}$, az $\mathbf{L} \subseteq \mathbf{NL}$, $\mathbf{NL} \subseteq \mathbf{P}$, $\mathbf{P} \subseteq \mathbf{NP}$, $\mathbf{NP} \subseteq \mathbf{PSPACE}$ valamelyike biztosan valódi.

Sejtés

Mindegyik az.

Savitch tétele

Tétel

ELÉRHETŐSÉG $\in$ SPACE($\log^2(n)$).

Bizonyítás

(Itt n akár a csúcsok számát, akár a szomszédsági mátrix tárolásához szükséges bitek számát is jelölheti.)

Legyen G egy n csúcsú gráf, azt kérdezzük, létezik-e 1-ből n -be vagy általánosabban x_0 -ból y_0 -ba.

$\text{ÚT}(x, y, i) \Leftrightarrow$ létezik x -ből y -ba vezető
legfeljebb 2^i hosszúságú út

Világos, hogy akkor és csak akkor érhető el y_0 az x_0 -ból, ha $\text{ÚT}(x_0, y_0, \lceil \log n \rceil)$.

ÚT(x, y, i) számítása

$i = 0$:

$$\text{ÚT}(x, y, 0) = \begin{cases} \text{„igen”} & \text{ha } x = y \text{ vagy } (x, y) \text{ él} \\ \text{„nem”} & \text{különben.} \end{cases}$$

$i > 0$:

Ellenőrizzük minden z -re, hogy $\text{ÚT}(x, z, i - 1)$ és

$\text{ÚT}(z, y, i - 1)$ igaz-e. Ha **létezik ilyen z** , akkor

$\text{ÚT}(x, y, i) = \text{„igen”}$, különben $\text{ÚT}(x, y, i) = \text{„nem”}$.

Készíthetünk olyan 3-szavas lyukszalagos Turing-gépet, mely ezt az algoritmust megvalósítja.

- ▶ 1. szalag: G, x_0, y_0 – bemenet
- ▶ 2. szalag: verem, rekurzív hívási lánc, kezdetben $(x_0, y_0, \lceil \log n \rceil)$
- ▶ 3. szalag: válasz

Hívási lánc hossza: $\lceil \log n \rceil$

Egy elem hossza: $\mathcal{O}(\lceil \log n \rceil)$

Összes tárigény: $\mathcal{O}(\log^2 n)$

Következmény

Ha $f(n) \geq \log n$ megengedett bonyolultsági függvény, akkor

$$\text{NSPACE}(f(n)) \subseteq \text{SPACE}((f(n))^2).$$

Speciálisan:

$$\text{PSPACE} = \text{NPSPACE}.$$

Bizonyítás

Legyen N nemdeterminisztikus, $f(n)$ tárkorlátos lyukszalagos Turing-gép. Az N egy x bemenetén való szimulálásához **futtassuk le az előző algoritmust az N konfigurációs gráján.** (Feltehető, hogy N mindig megáll.) A gráf mérete: $c^{f(n)}$, így adódik a $\log^2(c^{f(n)}) = \mathcal{O}((f(n))^2)$ tárkorlát. (A konfigurációs gráfot nem készítjük el előre.)

Az Immerman-Szelepcsényi tétel

Tétel

Létezik olyan **nemdeterminisztikus** lyukszalagos Turing-gép, mely **logaritmikus tárral** kiszámítja adott G gráfra és annak x csúcsára az **x -ből elérhető csúcsok számát**.

Megjegyzés

Egy **nemdeterminisztikus gép akkor számít ki egy $F(x)$ függvényt**, ha minden x bemenetre minden számítási sorozat végén vagy h vagy „nem” állapotban áll meg (tehát nem léteznek végtelen számítási sorozatok), és minden x bemenetre létezik olyan számítási sorozat, melynek végén h állapotban áll meg. Ebben az esetben az utolsó szalag tartalma **mindig $F(x)$** . Ha még a munkaszavak hosszának összege mindig legfeljebb $f(|x|)$, akkor a gép **$f(n)$ tárral** számítja ki $F(x)$ -et.

Bizonyítás

Jelölje n a csúcsok számát és $k = 0, 1, \dots, n - 1$ esetén legyen $S(k)$ az x -ből legfeljebb k hosszú úton elérhető csúcsok halmaza. Nekünk $|S(n - 1)|$ -et kell meghatároznunk.

Világos, hogy $S(0) = \{x\}$, $|S(0)| = 1$.

Az $|S(k)|$ meghatározásához $|S(k - 1)|$ -et használjuk fel, továbbá egy olyan eljárást, mely választ ad az $u \in S(k)$ kérdésre. $u = 1, 2, \dots, n$ -re meghívjuk ezt az eljárást:

1. $m := 0$; válasz := nem;
2. Minden $v = 1, 2, \dots, n$ csúcsra
  - 2.1 ha $v \in S(k - 1)$, akkor $m := m + 1$;
  - 2.2 ha továbbá (v, u) él vagy $v = u$, akkor válasz := igen;
3. ha végül $m < |S(k - 1)|$, akkor „nem”
4. különben az eredmény válasz értéke.

Itt a $v \in S(k-1)$ kérdésre egy „pontatlan” nondeterminisztikus algoritmus ad választ, mely megsejt egy legfeljebb k hosszú csúcssorozatot és ellenőrzi, hogy az egy x -ből v -be vezető út-e.

Tárigény: arányos az egy csúcs tárolásához szükséges területtel: $\mathcal{O}(\log n)$. (Az út egyes pontjait egyenként sejtjük meg.)

Következmény

Ha $f(n) \geq \log n$ megengedett bonyolultsági függvény, akkor

$$\mathbf{NSPACE}(f(n)) = \mathbf{coNSPACE}(f(n)).$$

Bizonyítás

Tegyük fel, hogy L -et eldönti egy $f(n)$ tárkorlátos nemdeterminisztikus Turing-gép, melyről feltehető, hogy mindig megáll. Adott n hosszú bemeneten a konfigurációk száma $\leq c^{f(n)}$, így nemdeterminisztikus Turing-géppel $\mathcal{O}(f(n))$ tárral meghatározhatjuk a kezdő konfigurációból elérhető konfigurációk számát, majd ennek alapján – az előző algoritmusban adott módszerhez hasonlóan – eldönthetjük, hogy ezek között van-e („igen”, ...) alakú.

Megjegyzés

$$\begin{aligned}\text{TIME}(f(n)) &= \text{coTIME}(f(n)) \\ \text{SPACE}(f(n)) &= \text{coSPACE}(f(n))\end{aligned}$$

Visszavezetések

Legyenek A és B problémák. B legalább olyan nehéz, mint A , ha létezik olyan hatékony módszer, azaz f rekurzív függvény, mely az A tetszőleges x bemenetéhez hozzárendeli a B egy $f(x)$ bemenetét (példányát) úgy, hogy az A -nak x akkor és csak akkor „igen” példánya, ha B -nek $f(x)$ „igen” példánya. Az f függvényre további megszorításokat teszünk.

Definíció

Azt mondjuk, hogy az L_1 nyelv (logaritmikus tárral) visszavezethető az L_2 nyelvre, ha létezik olyan $\mathcal{O}(\log n)$ tárral kiszámítható R szófüggvény, hogy minden x bemenetre

$$x \in L_1 \Leftrightarrow R(x) \in L_2.$$

Állítás

Ha R egy M (lyukszalagos) Turing-géppel kiszámított visszavezetés, akkor M minden x bemeneten **polinom időben** megáll.

Bizonyítás

Adott n hosszú x bemeneten a konfigurációk száma $\mathcal{O}(nc^{\log n}) = \mathcal{O}(n^k)$. Ezek egyike sem fordulhat elő kétszer egy számítási sorozatban.

Tehát minden logaritmikus tárral kiszámított visszavezetés egyben polinom idejű visszavezetés is. Továbbá $|R(x)|$ az $|x|$ polinom függvényével korlátozható.

Példa

PÁROSÍTÁS visszavezethető MAXIMÁLIS FOLYAM(E)-re.

HAMILTON-ÚT

- ▶ **Adott:** G irányított gráf.
- ▶ **Kérdés:** létezik-e olyan út, mely minden csúcsot pontosan egyszer látogat meg?

SAT

- ▶ **Adott:** konjunktív normálalakú Boole-formula.
- ▶ **Kérdés:** kielégíthető-e?

Állítás

HAMILTON-ÚT visszavezethető SAT-ra.

Bizonyítás

G csúcsai: $1, 2, \dots, n$. A formula felírásához az $x_{i,j}$, $1 \leq i, j \leq n$ változókat használjuk. (Az $x_{i,j}$ igaz volta annak felel meg, hogy a j csúcs az i -edik egy Hamilton-úton.)

A formulát öt részformula konjunkciójaként állítjuk elő:

$$\forall j \exists i x_{i,j} - \bigwedge_j (x_{1,j} \vee x_{2,j} \vee \dots \vee x_{n,j})$$
$$\forall j \forall i_1 < i_2 (\neg x_{i_1,j} \vee \neg x_{i_2,j}) - \bigwedge_j \bigwedge_{i_1 < i_2} (\neg x_{i_1,j} \vee \neg x_{i_2,j})$$

A kettő együtt: $\forall j \exists! i x_{i,j}$

$$\forall i \exists j x_{i,j} - \bigwedge_i (x_{i,1} \vee x_{i,2} \vee \dots \vee x_{i,n})$$
$$\forall i \forall j_1 < j_2 (\neg x_{i,j_1} \vee \neg x_{i,j_2}) - \bigwedge_i \bigwedge_{j_1 < j_2} (\neg x_{i,j_1} \vee \neg x_{i,j_2})$$

Együtt: $\forall i \exists! j x_{i,j}$.

Eddig csak n -től függ.

$\forall (i,j) \notin E(G)$ az i csúcs után nem következhet j :

$$\bigwedge_{(i,j) \notin E(G)} \bigwedge_{k=1}^{n-1} (\neg x_{k,i} \vee \neg x_{k+1,j})$$

Adott G gráfra a formula logaritmikusan elkészíthető, és G -ben akkor és csak akkor van Hamilton-út, ha a formula kielégíthető.

Logikai hálózatok

Definíció

Hálózat: körmentes irányított gráf,
a csúcsok címkézettek: $\wedge$, $\vee$, $\neg$, igaz, hamis, x_i
 $\wedge$, $\vee$ címke esetén a csúcs befoka 2,
 $\neg$ címke esetén a csúcs befoka 1,
igaz, hamis, x_i címke esetén a csúcs befoka 0.

Általában megköveteljük még, hogy pontosan egy csúcs kifoka legyen 0.

Amennyiben a változók közül az $x_1, \dots, x_n$ fordulnak elő a hálózatban (legfeljebb), akkor a hálózat kiszámít egy $\{\text{igaz, hamis}\}^n \rightarrow \{\text{igaz, hamis}\}$ Boole-függvényt.

HÁLÓZAT-KIÉRTÉKELÉS

- ▶ **Adott:** változómentes hálózat.
- ▶ **Kérdés:** igaz-e az értéke?

HÁLÓZAT-KIELÉGÍTHETŐSÉG

- ▶ **Adott:** hálózat.
- ▶ **Kérdés:** a változóknak lehet-e úgy értéket adni, hogy a hálózat értéke igaz legyen?

Állítás

Az ELÉRHETŐSÉG visszavezethető a HÁLÓZAT-KIÉRTÉKELÉS-re.

Állítás

A HÁLÓZAT-KIELÉGÍTHETŐSÉG visszavezethető a SAT-ra.

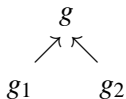
Minden g csúcsnak feleljen meg a g változó.

g címkéje x $\mapsto x \leftrightarrow g$, azaz $(\neg x \vee g) \wedge (x \vee \neg g)$

g címkéje igaz $\mapsto g$

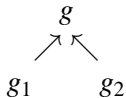
g címkéje hamis $\mapsto \neg g$

g címkéje $\vee$:

$\mapsto g \leftrightarrow (g_1 \vee g_2)$, azaz
 $(\neg g \vee g_1 \vee g_2) \wedge (\neg g_1 \vee g) \wedge (\neg g_2 \vee g)$

g címkéje $\wedge$:

$\mapsto g \leftrightarrow (g_1 \wedge g_2)$, azaz
 $(\neg g \vee g_1) \wedge (\neg g \vee g_2) \wedge (\neg g_1 \vee \neg g_2 \vee g)$

g címkéje $\neg$:

$\mapsto g \leftrightarrow (\neg g_1)$, azaz
 $(\neg g \vee \neg g_1) \wedge (g_1 \vee g)$

g kimenő kapu $\mapsto g$

A keresett formula: a fenti formulák konjunkciója.

Adott hálózathoz a formula elkészíthető logaritmikus tárral. Továbbá a hálózat akkor és csak akkor kielégíthető, ha a formula az.

Ha ugyanis a formula kielégíthető, akkor tekintsünk egy h kielégítő értékelését. Ez minden egyes g kapuhoz és x_i változóhoz meghatároz egy logikai értéket. Rendeljük minden kapuhoz ezt a logikai értéket. Ekkor a kimeneti kapu értéke a hálózat értéke, amikor minden x_i változó értékét $h(x_i)$ -nek választjuk.

Ha a hálózat kielégíthető, akkor válasszuk meg minden x_i értékét úgy, hogy a hálózat értéke igaz legyen. Számítsuk ki a hálózat minden kapujának értékét. Az így kapott értékelés kielégíti a formulát.

Az egyik irány: ha H_g -t kielégíti a H_g változóinak egy h kiértékelése, akkor h -nak az a folytatása, mely H_g minden g' csúcsához (mint változóhoz) a $H_{g'}$ értékét rendeli a h értékelés mellett, kielégíti F_g -t.

A másik irány: ha F_g -t kielégíti egy h értékelés (mely értéket ad H_g változóinak és minden csúcsának), akkor h megszorítása H_g változóira kielégíti a H_g hálózatot.

A visszavezetés tranzitivitása

Világos, hogy a visszavezetés reflexív.

Tétel

A visszavezetés tranzitív: Ha R az L_1 -nek L_2 -re, R' pedig az L_2 -nek L_3 -ra való visszavezetése, akkor az $R \circ R'$ összetett függvény L_1 -nek L_3 -ra való visszavezetése.

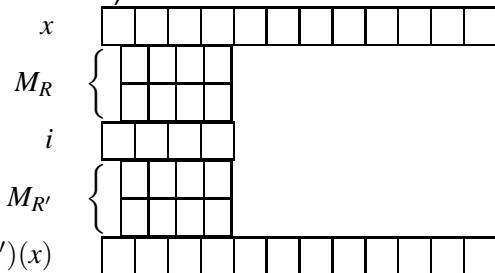
Bizonyítás

Legyen M_R és $M_{R'}$ az R -et ill. R' -t logaritmikus tárral kiszámító lyukszalagos Turing-gépek. Elkészítünk egy olyan lyukszalagos Turing-gépet, mely logaritmikus tárral kiszámítja $R \circ R'$ -t. (Ez nem lehet a hagyományos szuperpozíció, mert $R(x)$ sokkal hosszabb lehet, mint $\log |x|$.)

A visszavezetés tranzitivitása

A trükk

Nem tároljuk el M_R kimenő szalagját, csak a **mutató pozícióját** (kezdetben ez 1).

$M_{R'}$ -nek szüksége van a következő karakterre: folytatjuk M_R szimulálását.

$M_{R'}$ -nek szüksége van az előző karakterre: előlről kezdjük M_R szimulálását.

Definíció

Azt mondjuk, hogy egy $\mathcal{C}$ bonyolultsági osztály **zárt a visszavezetésre**, ha valahányszor L visszavezethető L' -re és $L' \in \mathcal{C}$, mindig teljesül, hogy $L \in \mathcal{C}$.

Állítás

Az **L, NL, P, NP, PSPACE, EXP** osztályok zártak a visszavezetésre.

Bizonyítás

L és **NL** esetén az előző tételhez (tranzitivitás) hasonlóan. A többi osztály esetében a hagyományos szuperpozíció is megfelel.

Megjegyzés

L bármely két nemtriviális L, L' elemére igaz, hogy L visszavezethető L' -re.

Definíció

Legyen $\mathcal{C}$ egy bonyolultsági osztály. Egy L nyelvet **$\mathcal{C}$ -nehéznek** nevezünk, ha minden $L' \in \mathcal{C}$ nyelv visszavezethető L -re. Ha még $L \in \mathcal{C}$ is teljesül, akkor L **$\mathcal{C}$ -teljes**.

Speciálisan: P-teljes, NP-teljes stb. problémák.

Állítás

Tegyük fel, hogy $\mathcal{C}$ zárt a visszavezetésre és az L nyelv $\mathcal{C}$ -teljes. Akkor $\mathcal{C}$ pontosan azon L' nyelvekből áll, melyek visszavezethetők L -re. Tehát L **reprezentálja az egész osztályt!**

Állítás

Tegyük fel, hogy L egy $\mathcal{C}$ -teljes nyelv, $L' \in \mathcal{C}$ és L visszavezethető L' -re. Akkor L' is $\mathcal{C}$ -teljes.

Állítás

L nyelv $\mathcal{C}$ -teljes $\Leftrightarrow \bar{L}$ co $\mathcal{C}$ -teljes.

Egy $\mathbf{P}$ -teljes probléma

Tétel

A HÁLÓZAT-KIÉRTÉKELÉS probléma $\mathbf{P}$ -teljes.

Bizonyítás

Csak azt mutatjuk meg, hogy a probléma $\mathbf{P}$ -nehéz. E célból legyen $L \in \mathbf{P}$, be kell látnunk, hogy L visszavezethető a HÁLÓZAT-KIÉRTÉKELÉS problémára.

Mivel $L \in \mathbf{P}$, létezik olyan polinom időkorlátos egyszavas M Turing-gép, mely eldönti L -et. Tegyük fel, hogy $p(n) - 2$ az M polinom időkorlátja, ahol $p(n) > 2$.

Ha megengedünk üres átmeneteket is, úgy feltehető, hogy M minden n hosszú x bemeneten pontosan $p(n) - 2$ lépésben áll meg „igen” vagy „nem” állapotban.

Egy P-teljes probléma

Azt is feltehetjük, hogy M a megálláskor a mutató a $\triangleright$ szimbólumot követő karakteren áll, és ez a karakter az „igen” vagy a „nem” állapot.

M működését az n hosszú x bemeneten leírhatjuk egy $(p(n) - 1) \times p(n)$ méretű $T = (T_{i,j})$ táblázattal,

$$T_{i,j} \in \Gamma = \Sigma \cup \{\sigma_q : \sigma \in \Sigma, q \in K\}.$$

Itt σ_q jelentése: a gép q állapotban van, a mutató az adott karaktert jelöli ki, mely σ .

Az egyszerűség kedvéért most feltesszük, hogy induláskor a gép a $\triangleright$ szimbólumot követő karakterre mutat, és a $\triangleright$ szimbólumra sosem kerül a mutató.

Egy P-teljes probléma

▷	x	☐ ☐ ... ☐	☐
▷			☐
▷			☐
▷			☐
▷		☐ ☐ ☐ ☐	☐
▷		☐ ☐	☐
▷			☐
▷			☐
▷			☐

↑
„igen” v. „nem”

Egy P-teljes probléma

A szélső elemek adottak. Minden belső elem a fölötte levő három függvénye valamely M -től függő

$$f : \Gamma^3 \rightarrow \Gamma$$

függvény szerint.

Amennyiben Γ elemeit bitsorozatokkal kódoljuk, f helyettesíthető

$$f_\ell : \{\text{igaz, hamis}\}^{3m} \rightarrow \{\text{igaz, hamis}\}$$

($\ell = 1, 2, \dots, m$, $m = \lceil \log |\Gamma| \rceil$) függvényekkel.

Az x bemenethez tartozó $R(x)$ hálózatot úgy kapjuk, hogy a táblázat minden belső pozícióját helyettesítjük egy egyszerű hálózattal (melyek véges sok, x -től függetlenül megadható hálózattípusból kerülnek ki).

Egy P-teljes probléma

szélső elem: a megfelelő elem bináris kódjához tartozó, csak kezdőcsúcsokat tartalmazó hálózat.

belső elem: $3m$ bemenettel és m kimenettel rendelkező, az $f_1, \dots, f_m$ függvényeket kiszámító hálózat.

A belső elemek helyére kerülő hálózatok bemeneteit rendre azonosítjuk a fölötte levő három hálózat kimeneteivel.

Az egész hálózat kimenete: az utolsó sor második hálózatának első kimenete.

Világos, hogy

- ▶ $R(x)$ elkészíthető logaritmikus tárigényű Turing-géppel;
- ▶ $x \in L \Leftrightarrow R(x)$ értéke igaz.

Cook tétele

Tétel

A SAT probléma **NP**-teljes.

Az nyilvánvaló, hogy $SAT \in \mathbf{NP}$. Mivel a **HÁLÓZAT-KIELÉGÍTHETŐSÉG** visszavezethető SAT-ra, így elegendő belátni, hogy a **HÁLÓZAT-KIELÉGÍTHETŐSÉG** **NP**-nehéz. (Persze akkor **NP**-teljes is.)

Cook tétele

Tétel'

A HÁLÓZAT-KIELÉGÍTHETŐSÉG **NP**-teljes.

Bizonyítás

Legyen L egy M nemdeterminisztikus egyszavas Turing-géppel polinom időben eldöntött nyelv. A HÁLÓZAT-KIÉRTÉKELÉS **P**-teljességének bizonyítását követve, adott x bemenethez elkészítünk egy T táblázatot, mely a nemdeterminisztikus választásoktól is függ. Feltehető, hogy minden konfigurációban 2 választás lehetséges, így c egy $t = p(|x|)$ hosszú bitsorozat, ahol p az M időkorlátját megadó polinom függvény.

Cook tétele

A belső $T_{i,j}$ elemek értéke most a $T_{i-1,j-1}$, $T_{i-1,j}$, $T_{i-1,j+1}$ értékeken kívül a c_i -től is függ, ami 0 vagy 1.

Így az f_ℓ függvények:

$$\{\text{igaz, hamis}\}^{3m+1} \rightarrow \{\text{igaz, hamis}\}.$$

Az $R(x)$ hálózatot a korábbiakhoz hasonlóan készítjük el azzal a különbséggel, hogy a hálózat rendelkezik még $c_1, \dots, c_t$ bemeneti kapukkal, amelyek $x_1, \dots, x_t$ változókkal címkézettek.

Az NP osztály egy jellemzése

Definíció

Legyen $R \subseteq \Sigma^* \times \Sigma^*$. Azt mondjuk, hogy R **polinom időben eldönthető**, ha az

$$L_R = \{x; y : R(x, y)\}$$

nyelv az.

Azt mondjuk, hogy R **polinomiálisan kiegyensúlyozott**, ha van olyan $p(n)$ polinom, hogy

$$R(x, y) \Rightarrow |y| \leq p(|x|).$$

Állítás

$L \in \mathbf{NP} \Leftrightarrow \exists R$ polinom időben eldönthető, polinomiálisan kiegyensúlyozott reláció, hogy

$$L = \{x : \exists y R(x, y)\}.$$

Bizonyítás

⇒ Tegyük fel, hogy $L \in \mathbf{NP}$. Létezik L -et eldöntő, $p(n)$ polinom időkorlátos nemdeterminisztikus Turing-gép.

Legyen

$$R = \{(x, y) : y \text{ az } x\text{-hez tartozó elfogadó számítási sorozatot kódol}\}.$$

⇐ Legyen $L = \{x : \exists y R(x, y)\}$, ahol R polinom időben eldönthető és polinomiálisan kiegyensúlyozott:

$$R(x, y) \Rightarrow |y| \leq p(|x|).$$

Az N nemdeterminisztikus Turing-gép adott x esetén nemdeterminisztikusan generáljon egy tetszőleges y szót, amire $|y| \leq p(|x|)$, majd az L_R -et polinom időben eldöntő Turing-gépet szimulálva ellenőrizze, hogy $R(x, y)$ teljesül-e.

A kielégíthetőség változatai

Definíció

Legyen $k \geq 1$. A k SAT a SAT azon speciális esete, amelyben minden tag pontosan k (nem feltétlenül különböző) literálból áll.

3SAT

Állítás

3SAT NP-teljes, és így $k \geq 3$ esetén k SAT NP-teljes.

Bizonyítás

$$\begin{aligned}l &\mapsto l \vee l \vee l \\l_1 \vee l_2 &\mapsto l_1 \vee l_2 \vee l_2 \\l_1 \vee l_2 \vee l_3 &\mapsto l_1 \vee l_2 \vee l_3 \\l_1 \vee l_2 \vee l_3 \vee l_4 &\mapsto (l_1 \vee l_2 \vee x) \wedge (\neg x \vee l_3 \vee l_4) \\&\vdots \\&\vdots \\l_1 \vee l_2 \vee \dots \vee l_n &\mapsto (l_1 \vee l_2 \vee x) \wedge (\neg x \vee l_3 \vee y) \wedge \\&\quad (\neg y \vee l_4 \vee z) \wedge \dots \wedge (\neg u \vee l_{n-1} \vee l_n)\end{aligned}$$

3SAT

Állítás

Legyen $\varphi = c_1 \wedge c_2 \wedge \dots \wedge c_k$ konjunktív normálformájú formula. Minden c_i taghoz legyen c'_i az előzőekben adott kifejezés, ahol minden kifejezésben új változókat használunk.

Ekkor φ akkor és csak akkor kielégíthető, ha

$\varphi' = c'_1 \wedge c'_2 \wedge \dots \wedge c'_k$ az.

Mivel SAT visszavezethető 3SAT-ra és $3SAT \in \mathbf{NP}$, ezért SAT $\mathbf{NP}$ -teljességéből következik, hogy 3SAT is $\mathbf{NP}$ -teljes.

2SAT

Legyen φ olyan k.n.f., hogy φ minden tagja 2 literálból áll.

$G(\varphi)$

- ▶ csúcsok: a φ -ben előforduló változók és negáltjaik.
- ▶ élek: (α, β) él $\Leftrightarrow \bar{\alpha} \vee \beta$ vagy $\beta \vee \bar{\alpha}$ a φ tagja (azaz ha $\alpha \rightarrow \beta$ vagy $\bar{\beta} \rightarrow \bar{\alpha}$ a φ tagja.)

Állítás

Akkor és csak akkor vezet α -ból β -ba irányított út, ha létezik $\bar{\beta}$ -ból $\bar{\alpha}$ -ba vezető irányított út.

Tétel

A φ formula akkor és csak akkor kielégíthető, ha nincs olyan x változó, amelyre létezik $G(\varphi)$ -ben irányított út x -ből $\neg x$ -be és vissza.

Bizonyítás

Tegyük fel, hogy létezik olyan x változó, hogy x -ből elérhető $\neg x$, és $\neg x$ -ből elérhető x .

Belátjuk, hogy a változók tetszőleges T kiértékelésére φ hamis.

Tegyük fel, hogy $T(x)$ igaz (a $T(x)$ hamis eset hasonlóan kezelhető). Mivel $T(\neg x)$ hamis, az x -ből $\neg x$ -be vezető úton létezik olyan (α, β) él, hogy $T(\alpha)$ igaz és $T(\beta)$ hamis. Ekkor $G(\varphi)$ konstrukciója szerint a megfelelő tag $(\bar{\alpha} \vee \beta$ vagy $\beta \vee \bar{\alpha})$ hamis, így φ hamis.

Tegyük fel, hogy egyetlen x változóra sem létezik x -ből $\neg x$ -be és $\neg x$ -ből x -be vezető út. Elkészítjük a változók egy olyan T kiértékelését, melyre φ igaz.

2SAT

Válasszunk egy olyan x változót, amelynek igazságértékét még nem rögzítettük. Ha x -ből nem érhető el $\neg x$, akkor legyen $\alpha := x$, különben (akkor $\neg x$ -ből nem érhető el x) $\alpha := \neg x$. α -hoz és minden α -ból elérhető csúcshoz rendeljük az igaz értéket és tagadásaikhoz rendeljük a hamis értéket.

(Ezek pontosan azok, melyekből elérhető $\bar{\alpha}$.)

T jól definiált, **nem lehet**: $\alpha \rightsquigarrow \beta$ és $\alpha \rightsquigarrow \bar{\beta}$, mert ekkor $\bar{\beta} \rightsquigarrow \bar{\alpha}$ és $\beta \rightsquigarrow \bar{\alpha}$ miatt $\alpha \rightsquigarrow \bar{\alpha}$ lenne.

$\alpha \rightsquigarrow \beta$ esetén **nem lehet**, hogy β korábban hamis értéket kapjon, mert akkor $\bar{\beta} \rightsquigarrow \bar{\alpha}$ alapján α már korábban hamis értéket kapott volna.

Valahányszor (α, β) él és $T(\alpha)$ igaz, $T(\beta)$ is igaz. Ezért φ **a T kiértékelés mellett igaz**.

2SAT

Következmény

$2SAT \in \mathbf{NL}$, így $2SAT \in \mathbf{P}$.

Bizonyítás

Mivel $\mathbf{NL} = \mathbf{coNL}$, elegendő azt belátni, hogy

$2SAT - \text{KOMPLEMENTER} \in \mathbf{NL}$.

Ehhez azt kell eldönteni adott φ esetén, hogy létezik-e $G(\varphi)$ -ben valamely x változóra x -ből $\neg x$ -be és vissza vezető út. Ez ugyanúgy eldönthető nemdeterminisztikusan logaritmikus tárral, mint az ELÉRHETŐSÉG.

NP-teljes gráfelméleti problémák

FÜGGETLEN CSÚCSHALMAZ

Adott: $G = (V, E)$ irányítatlan gráf, K szám.

Kérdés: Létezik-e K elemű független csúcshalmaz?

Tétel

A FÜGGETLEN CSÚCSHALMAZ probléma NP-teljes.

Bizonyítás

Világos, hogy a probléma NP-ben van. Megmutatjuk, hogy 3SAT visszavezethető a FÜGGETLEN CSÚCSHALMAZ-ra. Legyen φ a 3SAT egy példánya, $\varphi = c_1 \wedge \dots \wedge c_m$. A G gráf álljon m darab **háromszögből**, melyek a c_i tagoknak felelnek meg, s melyek csúcsai a c_i -kben lévő literáloknak felelnek meg. Ezen kívül még kössünk össze éllel **minden ellentétes literált**. Végül legyen $K = m$.

φ kielégíthető $\Leftrightarrow G$ -ben létezik K elemű független csúcshalmaz.

NP-teljes gráfelméleti problémák

KLIKK

Adott: $G = (V, E)$ irányítatlan gráf, K szám.

Kérdés: Létezik-e K elemű klikk (teljes részgráf)?

Tétel

KLIKK NP-teljes.

Bizonyítás

Világos, hogy $\text{KLIKK} \in \text{NP}$.

Legyen $(G = (V, E), K)$ a FÜGGETLEN CSÚCSHALMAZ probléma egy példánya. Feltehető, hogy $K \leq |V|$.

Legyen $G^c = (V, E^c)$ a G **komplementer gráfja**. Világos, hogy G -ben akkor és csak akkor létezik K elemű független csúcshalmaz, ha G^c -ben létezik K elemű klikk.

NP-teljes gráfelméleti problémák

CSÚCSLEFEDÉS

Adott: $G = (V, E)$ irányítatlan gráf, K szám.

Kérdés: Létezik-e olyan K elemű csúcshalmaz, hogy minden él illeszkedik a halmaz egy csúcsához?

Tétel

A CSÚCSLEFEDÉS probléma NP-teljes.

Bizonyítás

Legyen $(G = (V, E), K)$ a FÜGGETLEN CSÚCSHALMAZ probléma egy példánya, ahol $K \leq |V|$.

G -nek akkor és csak akkor létezik K elemű független csúcshalmaza, ha élei lefedhetőek $|V| - K$ elemű csúcshalmazzal.

HAMILTON-ÚT

Adott: $G = (V, E)$ irányítatlan gráf.

Kérdés: Létezik-e olyan út, melyben minden csúcs pontosan egyszer fordul elő?

Tétel

A HAMILTON-ÚT probléma **NP**-teljes.

Tétel

A TSP(E) probléma **NP**-teljes.

Bizonyítás

A HAMILTON-ÚT problémát visszavezetjük a TSP(E) problémára.

Legyen G egy n csúcsú gráf az $\{1, \dots, n\}$ halmazon. Ha $i \neq j$ és (i, j) él, akkor $d_{i,j}$ legyen 1, különben legyen $d_{i,j} = 2$. G -ben akkor és csak akkor létezik Hamilton-út, ha létezik $\leq n + 1$ összköltségű körút.

NP-teljes gráfelméleti problémák

3-SZÍNEZÉS

Adott: $G = (V, E)$ irányítatlan gráf.

Kérdés: Kiszínezhetőek-e a gráf csúcsai 3 színnel úgy, hogy a szomszédos csúcsok különböző színűek legyenek?

Tétel

A 3-SZÍNEZÉS probléma **NP**-teljes.

Megjegyzés

A 2-SZÍNEZÉS probléma **P**-ben van.

A 4-SZÍNEZÉS probléma **triviális** síkbarajzolható gráfokra.

NP-teljes problémák halmazokra és számokra

HÁRMASÍTÁS

Adott: Három azonos méretű halmaz, F (fiúk), L (lányok), H (házak), és egy $R \subseteq F \times L \times H$ reláció.

Kérdés: Megadható-e az R -beli hármások egy olyan részhalmaza, melyben minden fiú, lány és ház pontosan egyszer szerepel?

Világos, hogy HÁRMASÍTÁS $\in$ NP.

Tétel

A HÁRMASÍTÁS probléma NP-teljes.

Megjegyzés

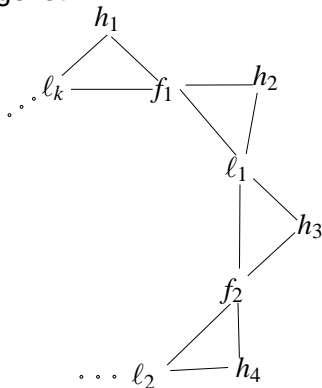
PÁROSÍTÁS $\in$ P.

Bizonyítás

A 3SAT-ot vezetjük vissza HÁRMASÍTÁS-ra.

$$\varphi = c_1 \wedge \dots \wedge c_m$$

Adott x változóra jelölje k az x és $\neg x$ előfordulásainak maximumát. Az x változóhoz felvesszünk $2k$ hármast, az ábrán látható háromszögeket:

HÁRMASÍTÁS

Bizonyítás folytatása

Az x minden egyes előfordulásához hozzárendelünk egy páratlan indexű h_i -t, a $\neg x$ minden előfordulásához pedig egy páros indexű h_i -t.

Mivel az ábrán szereplő fiúk és lányok más hármásokban nem szerepelnek, minden hármásításban minden második háromszög szerepel:

$(f_1, \ell_1, h_2), (f_2, \ell_2, h_4), \dots$	x igaz
$(f_1, \ell_k, h_1), (f_2, \ell_1, h_3), \dots$	x hamis

Minden c_j taghoz felvesszünk még 3 hármast, melyek (f, ℓ, h) alakúak, ahol f, ℓ csak a c_j -től függnek, h pedig azon három ház valamelyike, melyek a tagban szereplő literáloknak felelnek meg.

Az eddig elkészített R relációra érvényes:

Akkor és csak akkor adható meg az R egy olyan részhalmaza, melyben minden fiú és lány pontosan egyszer, és minden ház legfeljebb egyszer szerepel, ha φ kielégíthető.

HÁRMASÍTÁS

A konstrukció befejezése

Eddig $H \geq 3m$ házat és $\frac{H}{2} + m \leq \frac{H}{2} + \frac{H}{3}$ fiút és ugyanannyi lányt használtunk.

Jelölje K a $H - (\frac{H}{2} + m)$ különbséget. Felveszünk még K lányt és fiút, melyek mindegyik házba belerakhatók.

HALMAZLEFEDÉS

Adott: Egy U halmaz részhalmazainak $C = (S_1, \dots, S_n)$ rendszere és egy K szám.

Kérdés: Kiválasztható-e K darab az S_i -k közül úgy, hogy ezek egyesítése U ?

HALMAZPAKOLÁS

Adott: Egy U halmaz részhalmazainak $C = (S_1, \dots, S_n)$ rendszere és egy K szám.

Kérdés: Kiválasztható-e az S_i -k közül K páronként diszjunkt halmaz?

PONTOS LEFEDÉS HÁRMASOKKAL

Adott: Egy $3m$ elemű U halmaz és 3-elemű részhalmazainak $(S_1, \dots, S_n)$ rendszere.

Kérdés: Kiválasztható-e m darab S_i úgy, hogy ezek egyesítése U ? (A kiválasztott S_i -k nyilván diszjunktak.)

NP-teljes problémák halmazokra

Tétel

A HALMAZLEFEDÉS, HALMAZPAKOLÁS, PONTOS LEFEDÉS HÁRMASOKKAL problémák NP-teljesek.

Bizonyítás

A HÁRMASÍTÁS a PONTOS LEFEDÉS HÁRMASOKKAL **speciális esete**.

A PONTOS LEFEDÉS HÁRMASOKKAL a HALMAZLEFEDÉS, valamint a HALMAZPAKOLÁS speciális esete is.

EGÉSZ ÉRTÉKŰ PROGRAMOZÁS

Adott: Egy n -változós, egész együtthatós lineáris egyenlőtlenség-rendszer.

Kérdés: Létezik-e **egész értékű** megoldás?

A HALMAZLEFEDÉS felfogható az EGÉSZ ÉRTÉKŰ PROGRAMOZÁS speciális eseteként:

$$Ax \geq 1, \quad \sum_{i=1}^n x_i \leq B, \quad 0 \leq x_i \leq 1,$$

ahol A oszlopai a halmazrendszer elemeinek felelnek meg. Azt is meg lehet mutatni, hogy az EGÉSZ ÉRTÉKŰ PROGRAMOZÁS NP-ben van.

Tétel

Az EGÉSZ ÉRTÉKŰ PROGRAMOZÁS probléma NP-teljes.

NP-teljes problémák halmazokra és számokra

Az EGÉSZ ÉRTÉKŰ PROGRAMOZÁS egy másik speciális esete:

HÁTIZSÁK

Adott: n elem mindegyikének w_i súlya és c_i értéke, valamint W és K .

Kérdés: Kiválasztható-e ismétlés nélkül néhány elem úgy, hogy összértékük $\geq K$ és összsúlyuk $\leq W$?

Tétel

A HÁTIZSÁK probléma NP-teljes.

A coNP osztály

Definíció

$$\text{coNP} = \{L : \bar{L} \in \text{NP}\}$$

Példák

ÉRVÉNYESSÉG

Adott: φ Boole-formula

Kérdés: Érvényes-e, azaz azonosan igaz-e φ ?

HAMILTON-ÚT KOMPLEMENTER

Adott: G gráf

Kérdés: Igaz-e, hogy G nem tartalmaz Hamilton-utat?

Állítás

Az ÉRVÉNYESSÉG és HAMILTON-ÚT KOMPLEMENTER problémák coNP-ben vannak.

NP és coNP

Egy probléma akkor van

- ▶ **NP**-ben, ha minden igen példányához létezik tömör, polinom időben ellenőrizhető bizonyíték, és csak az igen példányokhoz létezik ilyen bizonyíték.
- ▶ **coNP**-ben, ha minden nem példányhoz létezik tömör, polinom időben ellenőrizhető cáfolat, és csak a nem példányokhoz létezik ilyen cáfolat.

Állítás

Az ÉRVÉNYESSÉG és HAMILTON-ÚT KOMPLEMENTER problémák **coNP**-teljesek.

NP és coNP

Állítás

$$\mathbf{P} \subseteq \mathbf{NP} \cap \mathbf{coNP}.$$

Állítás

Tegyük fel, hogy $\mathcal{C}$ zárt a visszavezetésre és L $\mathcal{C}$ -teljes.

Ekkor $\mathcal{C} = \mathbf{co}\mathcal{C} \Leftrightarrow L \in \mathbf{co}\mathcal{C}$.

Következmény

$$\mathbf{NP} = \mathbf{coNP} \Leftrightarrow \mathbf{SAT} \in \mathbf{coNP} \Leftrightarrow \mathbf{ÉRVÉNYESSÉG} \in \mathbf{NP}.$$

PRÍMEK

Adott: p szám (binárisan).

Kérdés: Prímszám-e p ?

Állítás

PRÍMEK $\in$ coNP.

Tétel (Lucas)

Egy $p > 1$ szám akkor és csak akkor prímszám, ha létezik olyan $1 \leq r < p$, amelyre:

(a) $r^{p-1} \equiv 1 \pmod{p}$

(b) A $p - 1$ minden q prímszám osztójára $r^{(p-1)/q} \not\equiv 1 \pmod{p}$.

Példa

$$p = 5 \rightarrow r = 3: 3^4 \equiv 1 \pmod{5}, 3^2 \equiv 4 \pmod{5}.$$

Pratt tétele

Tétel (Pratt, 1975)

PRÍMEK $\in \mathbf{NP} \cap \mathbf{coNP}$.

Bizonyítás

Legyen adott p . Feltehető, hogy $p > 2$.

A p prímszám voltának bizonyítéka:

$$(r, q_1, \dots, q_k),$$

ahol $1 \leq r < p$, $r^{p-1} \equiv 1 \pmod{p}$, továbbá $q_1, \dots, q_k$ a $p-1$ összes prímosztói, és így $k \leq \lceil \log p \rceil$ és $r^{(p-1)/q_i} \not\equiv 1 \pmod{p}$, $i = 1, \dots, k$.

Pratt tétele

Az input mérete

$$n = \lceil \log p \rceil.$$

Állítás

$r^{p-1} \bmod p$ meghatározható valamely m -re $\mathcal{O}(n^m)$ időben.

Bizonyítás

Képezzük az $r \bmod p$, $r^2 \bmod p$, $\dots$, $r^{2^n} \bmod p$ számokat, majd ezek közül összeszorozzuk azon r^{2^i} -ket, melyekre $p - 1$ bináris reprezentációjában az i -edik helyiértékű bit 1.

Pratt tétele

Állítás

n -ben polinom időben ellenőrizhető, hogy eljuthatunk-e $p - 1$ -ből az 1-be q_i -kkel való osztások segítségével, ahol minden egyes q_i -t legalább egyszer felhasználjuk.

Továbbá n -ben polinom időben ellenőrizhető az is, hogy minden i -re érvényes-e az $r^{(p-1)/q_i} \not\equiv 1 \pmod p$ egyenlőtlenség.

De $(r, q_1, \dots, q_k)$ **nem teljes bizonyíték**, mert valahányszor $q_i \neq 2$, annak is bizonyítékát kell adni, hogy q_i prím.

A teljes bizonyíték:

$$C(p) = (r, q_1, C(q_1), \dots, q_k, C(q_k)),$$

ahol $C(q_i)$ a q_i prímszám voltának bizonyítéka (ez üres, ha $q_i = 2$).

Pratt tétele

Állítás

A teljes bizonyíték hossza $\mathcal{O}(n^2)$.

Állítás

Adott p -re a $C(p)$ bizonyíték helyessége n -ben polinom időben leellenőrizhető.

Bizonyítás

A fentiek alapján, ld. könyv.

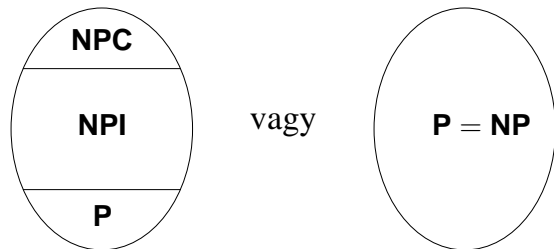
Tétel (M. Agrawal, N. Kayal, N. Saxena, 2002)

PRÍMEK $\in$ P.

Néhány további eredmény a **P** és **NP** osztályokról

Tétel

Ha $\mathbf{P} \neq \mathbf{NP}$, akkor létezik olyan $L \in \mathbf{NP} - \mathbf{P}$, mely nem **NP**-teljes.

NPC: **NP**-teljes nyelvek (**NP**-complete)

NPI: azon $(\mathbf{NP} - \mathbf{P})$ -beli nyelvek, amelyek nem **NP**-teljesek (**NP**-intermediate).

Orákulumos Turing-gép

Definíció

Az $M^?$ **orákulumos**, determinisztikus vagy nemdeterminisztikus **Turing-gép** olyan többszavas Turing-gép, mely rendelkezik egy speciális kérdés szóval (szalaggal), valamint $q?$, q_{igen} , q_{nem} állapotokkal.

Definíció

Legyen $A \subseteq \Sigma^*$, ahol Σ az M ábécéje. Ekkor az M^A Turing-gép, melyben **az orákulumot az A nyelvvel realizáljuk**, úgy működik, mint egy közönséges Turing-gép, kivéve, ha a $q?$ állapotban van. Ekkor a q_{igen} vagy a q_{nem} állapotba megy át annak megfelelően, hogy a kérdés szó az A nyelvben van-e.

Időbonyolultság

Mint a közönséges esetben, **minden kérdés egyetlen lépésnek számít.**

Orákulumos Turing-gép

Definíció

Legyen $\mathcal{C}$ bonyolultsági osztály, A tetszőleges nyelv.

$\mathcal{C}^A$: Azon nyelvek, amelyek eldönthetők ugyanolyan típusú orákulumos Turing-géppel az orákulum A -val való realizálása mellett, mint a $\mathcal{C}$ osztályba eső nyelveket eldöntő Turing-gépek. Legyen $\mathcal{C}'$ is bonyolultsági osztály. Ekkor

$$\mathcal{C}^{\mathcal{C}'} = \bigcup_{A \in \mathcal{C}'} \mathcal{C}^A.$$

Példa

- ▶ $\mathbf{P}^{\mathbf{P}} = \mathbf{P}$
- ▶ $\mathbf{NP} \cup \mathbf{coNP} \subseteq \mathbf{P}^{\mathbf{NP}} = \mathbf{P}^{\mathbf{SAT}}$

Orákulumos Turing-gép

Tétel

Van olyan A orákulum, melyre $\mathbf{P}^A = \mathbf{NP}^A$.

Lemma

Ha $A \in \mathbf{PSPACE}$, akkor $\mathbf{P}^A \subseteq \mathbf{PSPACE}$ és $\mathbf{NP}^A \subseteq \mathbf{NPSPACE} = \mathbf{PSPACE}$.

Lemma

Ha A $\mathbf{PSPACE}$ -teljes, akkor $\mathbf{PSPACE} \subseteq \mathbf{P}^A$.

A tétel bizonyítása

Legyen A $\mathbf{PSPACE}$ -teljes, később látni fogjuk, hogy ilyen A létezik. Ekkor:

$$\mathbf{PSPACE} \subseteq \mathbf{P}^A \subseteq \mathbf{NP}^A \subseteq \mathbf{PSPACE}.$$

Orákulumos Turing-gép

Tétel

Van olyan B , melyre $\mathbf{P}^B \neq \mathbf{NP}^B$.

Tehát a $\mathbf{P} \neq \mathbf{NP}$ sejtés csak olyan gondolatmenettel bizonyítható, mely **nem relativizálható** tetszőleges orákulumra.

Logaritmikus tár

Tétel

Az ELÉRHETŐSÉG probléma **NL**-teljes.

Bizonyítás

Azt már tudjuk, hogy a probléma **NL**-ben van. Legyen most az L egy **NL**-beli nyelv. Ekkor L eldönthető egy $N, \log n$ tárkorlátos nemdeterminisztikus lyukszalagos Turing-géppel.

Egy n hosszú x bemeneten a konfigurációk száma $\mathcal{O}(n^k)$ valamely k -ra. Feltehető, hogy csak egy elfogadó konfiguráció van.

Így a konfigurációs gráfot tekintve az ELÉRHETŐSÉG egy példányához jutunk, mely akkor és csak akkor igen példány, ha $x \in L$.

Mivel a konfigurációs gráf elkészíthető logaritmikus tárral, készen vagyunk.

Logaritmikus tár

Következmény

Az ELÉRHETETLENSÉG probléma **NL**-teljes.

Bizonyítás

NL = co**NL**

Tétel

A 2SAT probléma **NL**-teljes.

Bizonyítás

Azt már tudjuk, hogy $2SAT \in \mathbf{NL}$. Tekintsük az ELÉRHETETLENSÉG egy példányát. Az előző tétel bizonyítása miatt feltehető, hogy az adott gráf körmentes.

Minden csúcshoz rendeljünk egy x változót. A 2SAT azon φ példányát készítjük el, mely az összes $\neg x \vee y$ tagokból áll, ahol (x, y) él, továbbá az s és $\neg t$ tagokból, ahol s a kezdőcsúcs és t a cél.

Így φ kielégíthető $\Leftrightarrow s$ -ből nem érhető el t .

Tegyük fel, hogy T a φ kielégítő kiértékelése. Ekkor $T(x) = 1$, valahányszor x elérhető s -ből, és $T(t) = 0$. Így t nem érhető el.

Tegyük fel, hogy t nem érhető el s -ből. Legyen T azon kiértékelés, melyre $T(x) = 1$ akkor és csak akkor, ha x elérhető s -ből. Ekkor T kielégíti φ -t.

Alternáló Turing-gép

Definíció

Az **alternáló Turing-gép** olyan $N = (K, \Sigma, \Delta, s)$ nemdeterminisztikus Turing-gép, melyben K a $K_{\text{ÉS}}$ és K_{VAGY} diszjunkt halmazok egyesítése, és amelynek minden számítási sorozata véges (feltehető, hogy a gép pontos).

Tekintsük az N számítási fáját az x bemeneten.

Azt mondjuk, hogy egy C konfiguráció **végül elfogadó**, ha

- ▶ C -ben a gép „igen” állapotban van, vagy
- ▶ $K_{\text{ÉS}}$ -állapotban van, és **minden** közvetlen leszármazottja végül elfogadó, vagy
- ▶ K_{VAGY} -állapotban van, és **valamilyen** közvetlen leszármazottja végül elfogadó.

Az N gép akkor **fogadja el** az x bemenetet, ha a kezdő konfiguráció végül elfogadó, különben elutasítja azt. Az $f(n)$ idő- vagy tárkorlátos Turing-gép fogalmát értelemszerűen definiáljuk.

Alternáló Turing-gép

Definíció

Legyen $f(n)$ megengedett bonyolultsági függvény. (Idő esetén $f(n) > n$.)

ATIME($f(n)$): az összes $f(n)$ időkorlátos alternáló Turing-géppel eldönthető nyelvek.

ASPACE($f(n)$): az összes $f(n)$ tárkorlátos alternáló Turing-géppel eldönthető nyelvek.

AL = ASPACE($\log n$)

AP = ATIME(n^k)

Világos, hogy $\text{NTIME}(f(n)) \subseteq \text{ATIME}(f(n))$ és $\text{NSPACE}(f(n)) \subseteq \text{ASPACE}(f(n))$.

$$\mathbf{AL} = \mathbf{P}$$

Tétel

$$\mathbf{AL} = \mathbf{P}.$$

Bizonyítás

Láttuk, hogy a HÁLÓZAT-KIÉRTÉKELÉS probléma $\mathbf{P}$ -teljes.
Valójában már a MONOTON-HÁLÓZAT-KIÉRTÉKELÉS is $\mathbf{P}$ -teljes, mert minden változómentes hálózat monotonná tehető.

Mivel mindkét osztály zárt a visszavezetésre, $\mathbf{AL} = \mathbf{P}$ teljesül, ha a MONOTON-HÁLÓZAT-KIÉRTÉKELÉS $\mathbf{AL}$ -teljes.

$P \subseteq AL$

Tétel

MONOTON-HÁLÓZAT-KIÉRTÉKELÉS $\in AL$.

Bizonyítás

Adott monoton hálózat kiértékelését kezdje az alternáló Turing-gép a kimeneti kapunál.

Ha ez igaz vagy hamis, a kiértékelésnek vége.

Ha ÉS-kapu, akkor a gép ÉS-állapotba, különben VAGY-állapotba lép, és nemdeterminisztikusan a két ős valamelyikénél folytatja a kiértékelést.

Ha végül igaz kapuhoz ér, „igen” állapotba, különben „nem” állapotba megy át.

Eközben mindig csak az aktuális kapu sorszámát kell tárolni.

$\mathbf{AL} \subseteq \mathbf{P}$

Tétel

A MONOTON-HÁLÓZAT-KIÉRTÉKELÉS probléma $\mathbf{AL}$ -nehéz.

Bizonyítás

Megmutatjuk, hogy tetszőleges $L \in \mathbf{AL}$ nyelv visszavezethető a MONOTON-HÁLÓZAT-KIÉRTÉKELÉS-re.

Legyen $N = (K, \Sigma, \Delta, s)$ olyan pontos, alternáló Turing-gép, mely $\log n$ tárral eldönti az L nyelvet. Feltehető, hogy minden nem elfogadó vagy elutasító konfigurációnak 2 leszármazottja van. A konfigurációs gráf adott x bemenet esetén körmentes. Minden C csúcsot helyettesítünk egy C' kapuval. Ez

ÉS kapu, ha az állapot $K_{\text{ÉS}}$ -ben van,

VAGY kapu, ha az állapot K_{VAGY} -ban van,

igaz kapu, ha az állapot „igen”,

hamis kapu, ha az állapot „nem”.

AL $\subseteq$ **P**

Amennyiben C közvetlen leszármazottai C_1 és C_2 , akkor a hálózatban C' ősei C'_1 és C'_2 . A kimeneti csúcs a kezdőkonfiguráció.

Világos, hogy a hálózat értéke akkor és csakis akkor igaz, ha $x \in L$.

Minden konfiguráció mérete $\mathcal{O}(\log n)$. Így könnyen látható, hogy a hálózat elkészíthető logaritmikus tárral.

Tétel

Ha $f(n) \geq \log n$ megengedett, akkor $\text{ASPACE}(f(n)) = \text{TIME}(k^{f(n)})$.

A polinomiális tár

QSAT

Adott: $\exists x_1 \forall x_2 \dots Q_m x_m \varphi$ kvantifikált Boole-formula prenex normálalakban úgy, hogy a φ konjunktív normálalakú kvantormentes formula, melyben legfeljebb az $x_1, \dots, x_m$ változók fordulnak elő.

Kérdés: Igaz-e az adott formula?

Megjegyzés

- ▶ A kvantorok szigorú alternálása nem lényeges.
- ▶ Az sem lényeges, hogy az első kvantor $\exists$.

Állítás

A QSAT probléma **PSPACE**-ben van.

Bizonyítás

Legyen adott a $\exists x_1 \forall x_2 \dots Q_m x_m \varphi$ formula. Ebből $\mathcal{O}(m)$ tárral elkészítünk egy olyan hálózatot, mely gráfja egy m mélységű, kiegyensúlyozott bináris fa.

- ▶ Páratlan szinten: **VAGY** kapu
- ▶ Páros szinten: **ÉS** kapu
- ▶ Levél: **igaz** vagy **hamis** attól függően, hogy a „megfelelő” kiértékelés mellett φ igaz vagy hamis.

Egy rekurzív algoritmussal a mélységgel arányos, tehát $\mathcal{O}(m)$ tárral kiértékeljük a hálózatot.

A visszavezetés tranzitivitásának bizonyításában megismert módszer szerint a két algoritmust összetehetjük – $\mathcal{O}(m)$ **tárkorlátos Turing-gépet kapunk.**

Megjegyzés

A probléma akkor is **PSPACE**-ben van, ha

- ▶ φ tetszőleges kvantormentes Boole-formula.
- ▶ a kvantorok nem feltétlenül váltakoznak.
- ▶ φ -ben az $x_1, \dots, x_m$ változókon kívül egyéb változók is előfordulnak, és azt kérdezzük, kielégíthető-e az egész formula.
- ▶ a formula nem feltétlenül prenex alakú.
- ▶ azt kérdezzük, hogy a formula hamis-e.

Tétel

A QSAT probléma **PSPACE**-teljes.

Bizonyítás

Mivel **PSPACE** = **coPSPACE**, a QSAT probléma akkor és csakis akkor **PSPACE**-teljes, ha QSAT-KOMPLEMENTER **PSPACE**-teljes.

Ez utóbbi probléma akkor és csakis akkor **PSPACE**-teljes, ha a QSAT azon változata **PSPACE**-teljes, melyben az adott formula **magja** (a φ a $\exists x_1 \forall x_2 \dots Q_m x_m \varphi$ formulában) **diszjunktív normálformában** van.

Legyen adott az $L \in \mathbf{PSPACE}$ nyelv, melyet eldönt az $\mathcal{O}(n^{k'})$ tárkorlátos M Turing-gép. Adott x , n hosszú bemeneten a konfigurációk száma $\mathcal{O}(2^{n^k})$ valamely k -ra.

Az egyszerűség kedvéért feltesszük, hogy a konfigurációk száma legfeljebb 2^{n^k} és hogy pontosan egy elfogadó konfiguráció van.

Minden konfigurációt kódoljunk egy n^k hosszú bitsorozattal.
Legyen

$$\text{ÚT}(a, b, i)$$

akkor és csakis akkor, ha a -ból elérhető a b legfeljebb 2^i hosszú úton.

Megmutatjuk, hogyan lehet felírni olyan

$$\psi_i(A, B)$$

formulát az $A = \{a_1, \dots, a_{n^k}\}$, $B = \{b_1, \dots, b_{n^k}\}$ szabad változókkal, hogy ψ_i akkor és csakis akkor igaz a változók valamely kiértékelése mellett, ha a változók értékei olyan a, b konfigurációkat kódolnak, hogy $\text{ÚT}(a, b, i)$ teljesül.

Így $x \in L \Leftrightarrow \psi_{n^k}(A, B)$ igaz, amikor A helyébe a kezdő konfigurációt, B helyébe az elfogadó konfigurációt kódoló kiértékelést helyettesítjük.

A formulák logaritmikus tárral elkészíthetők lesznek.

A konstrukció

$\psi_0(A, B)$: azt fejezi ki, hogy minden i -re $a_i = b_i$ vagy a B konfiguráció egy lépésben következik A -ból.

Megadható $\mathcal{O}(n^{2k})$ hosszú kvantifikált formulával, aminek a magja diszjunktív normálalakú.

$$\psi_{i+1}(A, B) : \exists Z(\psi_i(A, Z) \wedge \psi_i(Z, B)).$$

A formulák exponenciálisan hosszúak lesznek!

$\psi_{i+1}(A, B)$:

$$\exists Z \forall X \forall Y (((X = A \wedge Y = Z) \vee (X = Z \wedge Y = B)) \rightarrow \psi_i(X, Y)).$$

ψ_i kvantorai előre hozhatóak. A mag diszjunktív normálformája

ψ_i magjának normálformája, plusz egy $\mathcal{O}(n^{2k})$ hosszú tag.

Most egy összefüggést igazolunk az alternáló polinom idő és a polinomiális tár között.

Már definiáltuk az $\mathbf{AP} = \text{ATIME}(n^k)$ osztályt.

Tétel

A QSAT probléma $\mathbf{AP}$ -teljes.

Bizonyítás

A $\text{QSAT} \in \mathbf{AP}$ bizonyításához: egy alternáló Turing-gép egymás után megsejti az $x_1, x_2, \dots$ változók értékét, az egzisztenciálisan kvantifikált változókét K_{VAGY} állapotban, az univerzálisan kvantifikált változókét $K_{\text{ÉS}}$ állapotban. Végül ellenőrzi, hogy a megtalált kiértékelés kielégíti-e a formula magját.

Időigény: polinomiális.

Teljesség

A Cook-tétel bizonyításának változata. A nemdeterminisztikus választásokhoz tartozó változókat lekötjük $\exists$ vagy $\forall$ kvantorral aszerint, hogy az állapot a K_{VAGY} vagy $K_{\text{ÉS}}$ halmazba esik-e. Feltehető, hogy csak alternálnak – minden második azonosan kvantifikált.

Következmény

AP = PSPACE.

Bizonyítás

Mindkét osztály zárt a visszavezetésre és QSAT mindkettőben teljes.

Kétszemélyes játékok

A QSAT felfogható **kétszemélyes játékként**:

- ▶ Játékosok: $\exists, \forall$
- ▶ Lépések felváltva: x_1 értéke, x_2 értéke, ...
- ▶ $\exists$ célja: kielégíteni a formula magját
- ▶ $\forall$ célja: hamissá tenni

FÖLDRAJZI JÁTÉK

Adott: $G = (V, E)$ irányított gráf, 1 kezdőcsúcs.

Kérdés: Az I. játékos nyer-e az alábbi játékban?

- ▶ Az I. játékos kezd az 1 csúcs megnevezésével.
- ▶ Minden lépésben minden játékosnak egy olyan csúcsot kell választani, amely még nem szerepelt, és amelybe vezet él az előzőleg megnevezett csúcsból.
- ▶ Egy játékos veszít, ha végül nem tud ilyen csúcsot megnevezni.

Állítás

A FÖLDRAJZI JÁTÉK probléma **PSPACE**-ben van.

Bizonyítás

- ▶ A lépéssorozatok hossza a bemenet méretében polinomiális.
- ▶ Létezik olyan polinom tárigényű algoritmus, mely adott állásra megkonstruálja az állás rákövetkezőit, vagy ha ilyen nincs, eldönti, melyik játékos nyert.

Minden ilyen kétszemélyes játék **PSPACE**-ben van:

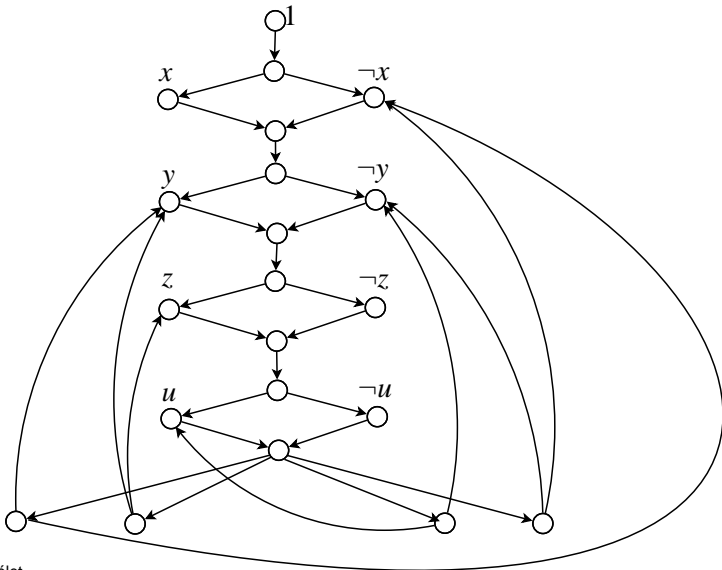
- ▶ Polinom tárral elkészítjük az adott játék fáját.
- ▶ Mélységgel arányos tárral eldöntjük, kinek van nyerő stratégiája.

A két algoritmus összetettheő: polinom tárkorlát.

Állítás

A FÖLDRAJZI JÁTÉK probléma **PSPACE**-teljes.

$$\exists x \forall y \exists z \forall u (y \vee \neg x) \wedge (y \vee z) \wedge (\neg y \vee u) \wedge (\neg x \vee \neg y)$$

- ▶ Az első játékos dönti el az egzisztenciálisan, a második az univerzálisan kvantifikált változó értékét, mely a címkével ellentétes.
- ▶ A második játékos választ egy tagot.
- ▶ Az első játékos akkor és csak akkor nyer, ha a tag valamely literálja igaz (visszavezető él választható).
- ▶ Mivel ez minden tagra igaz, az első játékos nyer $\Leftrightarrow$ a formula igaz.

HELYBEN ELFOGADÁS

Adott: M determinisztikus Turing-gép és x bemenő szó.

Kérdés: Elfogadja-e M az x -et úgy, hogy szava valamikor is hosszabb lenne, mint $|x| + 1$?

Tétel

A HELYBEN ELFOGADÁS probléma **PSPACE**-teljes.

REGULÁRIS KIFEJEZÉSEK EKVIVALENCIÁJA

Adott: Két reguláris kifejezés.

Kérdés: Ugyanazt a nyelvet jelölik-e?

Tétel

A REGULÁRIS KIFEJEZÉSEK EKVIVALENCIÁJA probléma **PSPACE**-teljes.

VÉGES AUTOMATÁK EKVIVALENCIÁJA

Adott: M_1 és M_2 véges **nemdeterminisztikus** automaták.

Kérdés: M_1 és M_2 ekvivalensek-e?

Tétel

A VÉGES AUTOMATÁK EKVIVALENCIÁJA probléma
PSPACE-teljes.

Túl a **PSPACE** osztályon

Definíció

$$\mathbf{EXP} = \text{TIME}(2^{n^k})$$

$$\mathbf{NEXP} = \text{NTIME}(2^{n^k})$$

Világos, hogy $\mathbf{EXP} \subseteq \mathbf{NEXP}$ és tudjuk, hogy $\mathbf{PSPACE} \subseteq \mathbf{EXP}$.
Nem ismert, hogy az $\mathbf{EXP}$ és $\mathbf{NEXP}$ osztályok megegyeznek-e.

Tétel

Ha $\mathbf{P} = \mathbf{NP}$, akkor $\mathbf{EXP} = \mathbf{NEXP}$.

Gráfok tömör reprezentációja

- ▶ $G = (V, E)$, $V = \{0, 1, \dots, 2^m - 1\}$
- ▶ Megadható egy $f(\vec{x}, \vec{y})$, $2m$ -változós Boole-függvénnyel.
- ▶ Az f megadható egy $2m$ bemeneti kapuval rendelkező hálózattal.

Hálózatok hasonló módszerrel megadhatók tömören.

Tétel

A TÖMÖR HAMILTON-ÚT és
TÖMÖR HÁLÓZAT-KIELEGÍTHETŐSÉG problémák
NEXP-teljesek.

Tétel

A TÖMÖR HÁLÓZAT-KIÉRTÉKELÉS probléma **EXP**-teljes.

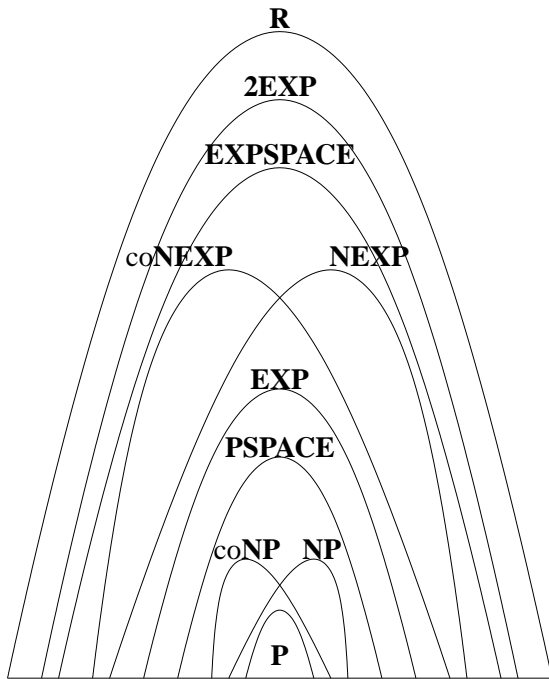
Definíció

$$\mathbf{EXPSPACE} = \text{SPACE}(2^{n^k})$$

Világos, hogy $\mathbf{NEXP} \subseteq \mathbf{EXPSPACE}$.

Tétel

Az alábbi probléma $\mathbf{EXPSPACE}$ -teljes: adott két reguláris kifejezés, melyekben négyzetreemelés is szerepelhet, ekvivalensek-e a kifejezések?

Randomizált számítások

PÁROSÍTÁS

Adott: $G = (U, V, E)$ páros gráf, ahol

$$U = \{u_1, \dots, u_n\}, \quad V = \{v_1, \dots, v_n\}, \quad E \subseteq U \times V$$

Kérdés: Létezik-e teljes párosítás, azaz olyan $M \subseteq E$ halmaz, hogy

$$\forall u_i \exists! v_j \quad (u_i, v_j) \in M$$

$$\forall v_j \exists! u_i \quad (u_i, v_j) \in M?$$

Szimbolikus determináns

Legyen A^G az az $n \times n$ -es mátrix, melynek (i,j) -dik eleme az $x_{i,j}$ változó, ha $(u_i, v_j) \in E$, 0 különben.

Állítás

A $\det(A^G)$ **szimbolikus determináns** akkor és csakis akkor nem nulla, ha létezik teljes párosítás.

Bizonyítás

- ▶ $\det(A^G) = \sum_{\pi} \sigma(\pi) \prod_{i=1}^n A_{i,\pi(i)}^G$.
- ▶ $\forall \pi : \prod_{i=1}^n A_{i,\pi(i)}^G \neq 0 \Leftrightarrow \pi$ teljes párosítás.
- ▶ $\pi_1 \neq \pi_2, \neq 0 \Rightarrow \prod_{i=1}^n A_{i,\pi_1(i)}^G$ tartalmaz olyan változót, mely nem fordul elő $\prod_{i=1}^n A_{i,\pi_2(i)}^G$ -ben.

Lemma

Legyen $\pi(x_1, \dots, x_m)$ adott m -változós, nem azonosan nulla, minden változójában legfeljebb d -ed fokú polinom, és legyen $M > 0$. Ekkor azon $(x_1, \dots, x_m) \in \{0, 1, \dots, M-1\}^m$ rendezett m -esek száma, melyekre $\pi(x_1, \dots, x_m) = 0$, legfeljebb mdM^{m-1} .

Bizonyítás

m szerinti teljes indukcióval.

$m = 1$: Legfeljebb d zérushely.

$m > 1$: Legyen

$$\begin{aligned}\pi(x_1, \dots, x_m) &= p_0(x_1, \dots, x_{m-1})x_m^r + p_1(x_1, \dots, x_{m-1})x_m^{r-1} + \\ &\quad \dots + p_r(x_1, \dots, x_{m-1}).\end{aligned}$$

Tegyük fel, hogy $(x_1, \dots, x_m) \in \{0, 1, \dots, M-1\}^m$, melyre $\pi(x_1, \dots, x_m) = 0$.

(a) $p_0(x_1, \dots, x_{m-1}) = 0 \Rightarrow (m-1)dM^{m-2} \cdot M$

(b) $p_0(x_1, \dots, x_{m-1}) \neq 0 \Rightarrow dM^{m-1}$

Összesen: mdM^{m-1} .

Következmény

Az előző feltételek esetén, ha $M = 2m$ és $d = 1$, akkor azon $(x_1, \dots, x_m) \in \{0, 1, \dots, M - 1\}^m$ rendezett m -esek száma, melyekre $\pi(x_1, \dots, x_m) = 0$, **legfeljebb** $\frac{M^m}{2}$, azaz az összes m -esek **fele**.

Randomizált algoritmus PÁROSÍTÁS-ra

1. Válasszunk véletlenszerűen $i_1, \dots, i_m$ egész számokat a $\{0, 1, \dots, 2m - 1\}$ halmazból, ahol m az élek száma.
2. Számítsuk ki Gauss eliminációval a $\det(A^G(i_1, \dots, i_m))$ értéket.
3. Ha ez nem 0, akkor a válasz **igen**: létezik teljes párosítás.
4. Különben a válasz **nem**: G -ben (valószínűleg) nem létezik teljes párosítás.

Megjegyzés

- ▶ Igen válasz sohasem téves.
- ▶ Nem válasz esetén a tévedés valószínűsége $\leq 1/2$.
- ▶ Így k -szori megismétlés esetén nem válasz esetén a tévedés valószínűsége $\leq 1/2^k$.
- ▶ Polinom időigény.

A „Fermat próba”

Tétel

Tegyük fel, hogy p prímszám és $0 < a < p$ egész. Ekkor

$$a^{p-1} \equiv 1 \pmod{p}.$$

Hipotézis

Ha $n > 1$ nem prímszám, akkor a nemnulla a maradékok legalább felére igaz, hogy

$$a^{n-1} \not\equiv 1 \pmod{n}.$$

Adódna egy randomizált polinomidejű algoritmus az

$$\overline{\text{ÖSSZETETT-SZÁM}} = \overline{\text{PRÍMEK}}$$

problémára.

A „Fermat próba”

Adott $n > 2$ esetén:

1. Válasszunk ki egy $a \neq 0$ véletlen maradékot.
2. Ha $a^{n-1} \not\equiv 1 \pmod n$, akkor n **összetett szám**.
3. Ellenkező esetben n **valószínűleg prím**.

Téves (negatív) válasz valószínűsége $\leq 1/2$, k -szori ismétlés után pedig legfeljebb $1/2^k$.

De a HIPOTÉZIS **nem igaz**...

Legendre-szimbólum

Definíció

Legyen p páratlan prímszám, az a pedig p nemnulla maradéka.
Ekkor az

$$(a | p) = a^{(p-1)/2} \bmod p$$

kifejezést az a és p **Legendre-szimbólumának** nevezzük.

Állítás

$$(a | p) \in \{p - 1, 1\}$$

$$((a | p) \in \{-1, 1\})$$

Legendre-szimbólum

Definíció

Legyenek M, N relatív prímek, N páratlan. Legyen $N = q_1 \dots q_k$, ahol minden q_i prím. Ekkor

$$(M | N) = \prod_{i=1}^k (M | q_i).$$

Tétel

Ha N páratlan összetett szám, akkor az N -nel relatív prím $M < N$ számok **legalább felére teljesül**, hogy

$$(M | N) \neq M^{(N-1)/2} \pmod N.$$

Az algoritmus

Adott $N \geq 1$ páratlan egész.

1. Generáljunk 1 és $N - 1$ között egy véletlen egész számot, legyen ez M .
2. Számoljuk ki (M, N) értékét.
3. Ha $(M, N) > 1$, akkor a válasz **igen**: N összetett szám.
4. Ellenkező esetben számítsuk ki $(M | N)$ és $M^{(N-1)/2} \bmod N$ értékét, majd hasonlítsuk össze a két eredményt.
  - ▶ Ha nem egyeznek meg, a válasz ismét **igen**: N összetett szám.
  - ▶ Ellenkező esetben a válasz **nem**: N valószínűleg prím.

Definíció

Legyen L nyelv L -hez tartozó polinom idejű, **Monte-Carlo típusú Turing-gép** olyan pontos, nemdeterminisztikus, $p(n)$ polinom idejű Turing-gép, melynek minden nem végső konfigurációjában pontosan két nemdeterminisztikus választása van, és amelyekre teljesül:

- ▶ $x \in L$ esetén a számítási sorozatok **legalább fele** „igen” válasszal végződik.
- ▶ $x \notin L$ esetén **minden** számítási sorozat „nem” válasszal végződik.

Definíció

RP: polinom idejű, Monte-Carlo típusú Turing-géppel eldönthető nyelvek.

Állítás

$$\mathbf{P} \subseteq \mathbf{RP} \subseteq \mathbf{NP}.$$

Következmény

$$\mathbf{P} \subseteq \mathbf{coRP} \subseteq \mathbf{coNP}.$$

Definíció

$$\mathbf{ZPP} = \mathbf{RP} \cap \mathbf{coRP}.$$

Polinom idejű, Las Vegas-algoritmussal (Turing-géppel) eldönthető nyelvek, ill. problémák.

Ha egy ilyen algoritmust k -szor függetlenül végrehajtunk, annak valószínűsége, hogy nem kapunk **végleges választ**, legfeljebb $1/2^k$.